

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Bakalaureusetöö

Anna-Mari Yaşar

**Fragmenteerunud rahvusvähemuse suhted natsionaliseeriva riigiga: Türgi
riiklikud poliitikad ja kurdid perioodil 1923-2020**

Juhendaja: Alar Kilp, PhD

Tartu 2021

Lühikokkuvõte

Kurdid on pikalt olnud keskel kohal nii Türgi sise- kui ka välispoliitikas. Uurimistöö eesmärgiks on mõista paremini, kuidas kujunevad riigi ja rahvusvähemuse vahelised suhted konfliktseks, mis võib äärmisel juhul viia kodusõja ning setsessioonini ja välja selgitada, millest on tingitud kurdide ja Türgi riigi vahelised vastuolud, mille sisuks ühelt poolt on nõue rohkemate õiguste järele kuni omariikluseni välja ning teiselt poolt soov sulandada rahvusvähemusi varieeruvale kraadil domineerivasse etnokultuurilisse rahvusesse. Selle tegemiseks on kasutatud võrdlevat ajaloolist uurimust ja üksikjuhtumi analüüsi. Ajavahemik 1923-2020 on jagatud neljaks perioodiks, mille vältel on analüüsitud riigi ning kurdide poliitilist tegevust lähtuvalt sellest, milliseid vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks kasutati, kui edukad nendes oldi ning millist mõju see vastaspoolele avaldas. Samuti määrati murdepunktid perioodides ning tuvastati rajasõltuvad protsessid.

Uurimistöö tulemusena selgus, et nelja perioodi lõikes on kurdide poliitilise tegevuse vahendid ja vägivaldsus varieerunud, kuid viimane on alati mingil määral sellele omane olnud. Riik on kasutanud läbivalt assimileerivaid poliitikaid ning represseerinud (kuigi samuti varieeruvale tasemel) kurde. Kuna Türgi puhul on nii riigi repressiivsus kui ka kurdide vahendite vägivaldsus kogu analüüsitava ajavahemiku kõrge olnud, ei ole ka kummalgi poolel olnud võimalik oma eesmärgi saavutada. Leiti, et kui rahvusvähemus kasutab vägivalda oma eesmärkide taotlemisel, on edu selles ebatõenäolisem. Samuti raskendab riigi poliitikate repressiivsus vähemusrahvuse ekstreemsemate vastupanu vormide (setsessioon ja vägivaldsed vahendid) ennetamist. Tuvastati ka rajasõltuvate protsesside pikaaegne mõju Türgi Vabariigi ajaloos.

Sisukord

Tabelid ja joonised	2
Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline raamistik	6
1.1. Mõisted	6
1.2. Rahvusvähemuse poliitiline tegevus	7
1.2.1. Vahendite valik eesmärkide saavutamisel	8
1.3. Riik ja vähemustele suunatud poliitikad	10
1.3.1. Rahvusvähemustele suunatud poliitikad	12
1.4. Analüüsimetod	14
2. Türgi kujunemine fragmenteeritud rahvusvähemusega natsionaliseerivaks riigiks	16
2.1. Türgi riigi alused	17
2.2. Kurdid kui fragmenteeritud rahvusvähemus	19
3. Riiklikud poliitikad ja kurdide poliitiline tegevus nelja perioodi kestel	22
3.1. Atatürk, koondunud võim ning Sévres' pärandi kinnitumine (1923-1960)	22
3.2. sõjalised riigipöörded ja kurdide vasakpoolsed liikumised (1960-1987)	26
3.3. Eriolukord Kagu-Türgis ning katsed pingeid maandada (1987-2002)	30
3.4. AKP valitsus ja läbikukkunud rahukõnelused (2002-2020)	34
4. Tulemuste koondanalüüs	38
5. Kokkuvõte	42
Kasutatud materjalid	44

Tabelid ja joonised

Tabel 1. Mõistete rahvusvähemus ja vähemusrahvus võrdlus	6
Joonis 1. Rahvusvähemuse poliitilise tegevuse analüütiline mudel	9
Joonis 2. Riigi vähemustele suunatud poliitikate analüütiline mudel	12
Tabel 2. Riigi poliitikad perioodil Atatürk, koondunud võim ning Sévres' pärandi kinnitumine (1923-1960).	22
Tabel 3. Kurdide poliitiline tegevus perioodil Atatürk, koondunud võim ning Sévres' pärandi kinnitumine (1923-1960)	22
Tabel 4. Riigi poliitikad perioodil sõjalised riigipöörded ja kurdide vasakpoolsed liikumised (1960-1987)	27
Tabel 5. Kurdie poliitiline tegevus perioodil sõjalised riigipöörded ja kurdide vasakpoolsed liikumised (1960-1987)	27

Tabel 6. Riigi poliitika perioodil eriolukord Kagu-Türgis ning katsed pingeid maandada (1987-2002)	31
Tabel 7. Kurdide poliitiline tegevus perioodil eriolukord Kagu-Türgis ning katsed pingeid maandada (1987-2002)	31
Tabel 8. Riigi poliitika perioodil AKP valitsus ja läbikukkunud rahukõnelused (2002-2020)	35
Tabel 9. Kurdide poliitiline tegevus perioodil AKP valitsus ja läbikukkunud rahukõnelused (2002-2020)	36
Tabel 10. Kurdide poliitilise tegevuse kokkuvõttev tabel	40
Tabel 11. Riigi poliitikate kokkuvõttev tabel	41

Sissejuhatus

Uurimistöö eesmärgiks on luua parem arusaam sellest, kuidas kujunevad riigi ja rahvusvähemuse vahelised suhted konfliktseks, mis võib äärmisel juhul viia kodusõja ning setsessioonini ja välja selgitada, millest on tingitud kurdide ja Türgi riigi vahelised vastuolud, mille sisuks ühelt poolt on nõue rohkemate õiguste järele kuni omariikluseni välja ning teiselt poolt soov sulandada rahvusvähemusi varieeruvale kraadil domineerivasse etnokultuurilisse rahvusesse. Sealjuures vastatakse ka küsimusele, kuidas on kujunenud kurdide olukord Türgi Vabariigis selle loomisest saadik. Selleks analüüsitakse Türgi rahvusvähemusi puudutavate poliitikate ning kurdide poliitilise tegevuse mõju osapoolte vahelistele suhetele, ehk selgitatakse välja kuidas seda mõjutab ühelt poolt riigi poliitika rahvusvähemuste suhtes ja teiselt poolt kurdide poliitiline tegevus. Uurimistöö läbiviimiseks on kasutatud võrdlevat ajaloolist uurimust ja üksikjuhtumi analüüsi. Uurimistöö kesksete küsimuste aktuaalsus on tingitud asjaolust, et nii-öelda kurdi küsimus on Türgi sise- kui ka välispoliitikas endiselt kesksel kohal. Kurdi küsimus seisneb selles, et hoolimata asjaolust, et Lähis-Idas elab ligikaudu 40 miljonit kurdi, puudub neil omariiklus, mis on viinud mitmete konfliktideni kurdide ja nende võõrustaja riigi vahel peale Esimest maailmasõda (Saeed 2020, 288). Samuti aitab kahe osapoolte vaheliste suhete kujunemise analüüs anda paremat arusaama sellest, millised vahendid aitavad kaasa vähemuse ja enamuse vaheliste pingete leevendamisele ning mis omavad hoopiski vastupidist mõju.

Esmalt antakse ülevaade töö teoreetilisest raamistikust. Selles seletatakse lahti, kes on rahvusvähemus ja vähemusrahvus ning milliste vahendite abil need saavad oma eesmärgi taotleda. Sarnane lähenemine on ka riigile, mille puhul esimesena määratletakse riiki suhtes selles eksisteerivate vähemustega ning seejärel raamistatakse riigi rahvusvähemustele suunatud poliitikaid. Uurimistöö esimene peatükk lõpeb analüüsimeetodi kirjeldusega. Teine peatükk avab Türgi riigi aluseid ning aspekte kurdide taustas, mis on mänginud rolli nende olukorra kujunemisel uuritava perioodi lõikes. Uurimistöö kolmas peatükk jagab uuritava ajavahemiku neljaks perioodiks vastavalt neile omastele nähtustele. Antud perioodide põhjal analüüsitakse riigi ning kurdide poliitilist tegevust lähtuvalt sellest, milliseid vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks kasutati, kui edukad nendes oldi ning millist mõju see vastaspoolele avaldas. Uurimistöö viimane peatükk on tulemuste koondanalüüs, kus antakse kokkuvõtlik vastus järgnevalt püstitatud küsimustele:

1) Millised rajasõltuvuslikud protsessid on tuvastavad Türgi Vabariigi ajaloos?

- 2) kuidas mõjutab rahvusvähemuse vägivaldsus oma tegevustes tõenäosust saavutada soovitud eesmärk, ehk riigi nõusolek vähemuse tahtmiste vastu tulla?
- 3) Kuidas mõjutab riigi poliitikate repressiivsus tõenäosust ennetada rahvusvähemuse ekstreemsemaid vastupanu vorme, ehk setsessionismi ja vägivalla kasutust?
- 4) Kuidas määratleda nelja perioodi lõikes Türgi riiki suhetes selle vähemustega?

Uurimistöö näitab, et riigi repressiivsus on takistuseks rahvusvähemuse ekstreemsemate vastupanu vormide (vägivaldsed ebatraditsioonilised poliitilised vahendid ja setsessionism) ennetamisel. Tuleb välja isegi seos, mille järgi riigi repressiivsus viib setsessionismini ja vägivalla kasvuni. Samuti takistab rahvusvähemuse vägivaldsete vahendite kasutamine riigi nõusoleku saavutamist, mis on vajalik, et oma eesmärged edendada. Kuna Türgi puhul on nii riigi repressiivsus kui ka kurdide vahendite vägivaldsus ajalooliselt kõrge olnud, ei ole ka kummalgi poolel olnud võimalik oma eesmärged saavutada. Samuti tuvastatakse mitmed rajasõltuvuslikud protsessid, mille tõttu on: Türgis kujunenud välja antietniline režiim, mis piirab kurdidel oma etnilist identiteeti väljendada; esinenud sõjaväe suur mõju valitsuse üle; kasvanud äärmuslus ning setsessionism kurdide seas; võtnud aset muutus PKK ideoloogias, eesmärkides ja taktikates ning viimaks, natsionalism tõusnud AKP juhitud valitsuses.

1. Teoreetiline raamistik

Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda ülevaade peamistest mõistetest ja kontseptsioonidest, mis seostuvad vähemustega ja seda võõrustava riigiga. Selle juurde kuulub ka ülevaade erinevatest meetoditest, mille abil riik või vähemus saab oma eesmäärke taotleda.

1.1. Mõisted

Enne teemale sügavuti lähenemist, on vajalik täpsustada mõned järgnevalt käsitletud segadust tekitavad mõistete määratlused. Siinpuhul on peetud silmas mõisteid vähemusrahvus ja rahvusvähemus. Eesti Keele Instituut defineerib need mõisted järgnevalt:

- Rahvusvähemus - “riigi põhirahvusest etnilise kuuluvuse, keele, usu v. kultuurilise omapära poolest erinev rahvusrühm; väljaspool oma riiki elav rahvusrühm” (Eesti Keele Instituut 2009).
- Vähemusrahvus - “riigi põhirahvusest erinev (põline) rahvusrühm; omariikluseta rahvus (näit. kurdid, baskid)” (Eesti Keele Instituut 2009a).

Inglise keeles kasutatakse tihti vähemusi uurides terminit “*national minority*”, kaasa arvatud mitmed uurimistöös käsitletud autorid. Terminile on eelistatud tõlge rahvusvähemus, sest see on laiahaardelisem pidades silmas kõiki rahvusrühmi, kes erinevad riigi põhirahvusest sarnaselt “*national minority*” tähendusele (Eesti Keele Instituut 2015). Vähemusrahvus on kitsam termin, mis tähendab vaid põlisrahvastiku hulka kuuluvat, kuid arvulises vähemuses olevat rahvusrühma, näiteks baskid Hispaanias (Eesti Keele Instituut 2015). Rahvusvähemuse alla kuuluvad nii vähemusrahvused kui ka teised etnilised grupid, mis ei ole riigile põlised (Eesti Keele Instituut 2015). Vajadus mõistete eraldi defineerimisele on tekkinud sellest, et eesti keeles on termineid mitmel puhul kasutatud neid selgelt eristamata või ekslikult. Näiteks on see ette tulnud Eesti Vabariigi põhiseaduses ja vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seaduses, kus mõlemal puhul on tegelikult silmas peetud rahvusvähemusi, kuid kasutatud terminit “vähemusrahvus” (Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus; Eesti Keele Instituut 2015; Eesti Vabariigi põhiseadus 2011). Edaspidi on töös vastavalt viidatud autorite originaaltekstidele ning kontseptsioonidele kasutatud peamiselt terminit rahvusvähemus, samas tõdedes, et kurde saab mõista Eesti Keel Instituudi definitsioonide järgi ka kitsamalt kui vähemusrahvus.

Tabel 1. Mõistete rahvusvähemus ja vähemusrahvus võrdlus

	põlisrahvas	omariiklus	näited
rahvusvähemus	+/-	+/-	türklased Saksamaal, eestlased Soomes
vähemusrahvus	+	-	Kurdid Türgis, baskid Hispaanias

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: + = jah; - = ei; +/- = võivad esineda mõlemad tunnused

1.2. Rahvusvähemuse poliitiline tegevus

Alustuseks tuleb lahti mõtestada see, mida kujutab endast kindla grupi kui rahvusvähemus mõtestamine. Antud definitsioonist on välja jäetud küsimus selle üle, kas etniline grupp kuulub põlisrahvuse hulka või mitte - peamine faktor, mis eristas rahvusvähemust vähemusrahvusest Eesti Keele Instituudi terminites. Järgnevalt toetutakse Rogers Brubakerile, kes leiab, et rahvusvähemus ei ole defineeritud üksnes selle formaalse etnilise kuuluvuse järgi - see on kogum omavahel seotud, kuid seejuures võistlevaid dünaamilisi poliitilisi hoiakuid (Brubaker 1995, 112). Ehk rõhk on siinpuhul sellel, kuidas grupp ja selle liikmed enda staatust ja olemust ühiskonnas mõtestavad. Seega ei saa rahvusvähemust pidada ka ühtseks fikseeritud grupiks, vaid teatud isikute ja üksuste kogumiks, kes kõik soovivad vähemust kas oma liikmetele, riigile või välismaailmale “esindada” eesmärgiga saada enda kätte võimalikult suur osa grupi legitiimsest esindusest (Brubaker 1995, 113). Kui grupp A räägib näiteks erinevat keelt ning selle etniline päritolu erineb riigi domineerivast etnokultuurilisest grupist B ja riik, mille kodanikud nende eri gruppide esindajad on, on mõtestatud grupis A kaasavana, looduna kõigile kodanikele, hoolimata nende etnilis-kultuurilistest eripäradest, siis ei saa me rääkida grupist A kui rahvusvähemusest (Brubaker 1995, 113). Kui taoline arusaam riigist grupis A ei ole aga domineeriv, saame me pidada gruppi A rahvusvähemuseks. Samaaegselt võivad eksisteerida ka mitmed (muutuvad) arusaamad riigist ning selle olemusest, mille tõttu ongi mõiste dünaamiline ja lahti seotud puhtalt etnilisest erisusest. Antud uurimistöös on rahvusvähemuse all silmas peetud Brubakeri käsitlust mõistest, kui pole just täpsustatud Eesti Keele Instituudi käsitluse kasutus.

Ära tuleb märkida, et võistluslikkus grupi esindamises ei võta aset vaid nende osapoolte vahel, kes määratlevad gruppi rahvusvähemusena - mängu tulevad ka need, kes lükkavad tagasi termini “rahvusvähemus” ja kõik sellega seotud (Brubaker 1995, 113).

Brubaker toob välja kolm tunnust, mis neid omavahel seotud poliitilisi hoiakuid võivad üldjoontes kirjeldada: enda numbriliselt või poliitiliselt domineerivast etnokultuurilisest rahvusest avalik eristamine; nõue riigi poolse tunnustuse järele, mis kinnitaks seda erisust ja viimaks selle põhjal tehtud nõue teatud kollektiivsete ja /või poliitiliste õiguste järele (Brubaker 1995, 112).

Üks äärmuslikumaid nõudeid, mida rahvusvähemus saab teha, on setsessioon. Setsessionism on iseseisva suveräänse staatuse põhjal tehtud nõue ametlikult eralduda riigist ühe või mitme selle üksuse poolt (Woods 1981, 110). See eristub separatismist, mis on laiem termin kirjeldades kõiki poliitilise eraldumise juhtumeid, mille puhul esineb soov vähendada riigi kontrolli konkreetse üksuse üle (Woods 1981, 110). Peter Lyon defineerib separatismi kui poliitilise üksuse vastupanu võõrustaja riigi poolt läbiviidud edasisele intergreerimisele või allutamisele (Woods 1981, 110). Separatistlikuks saab nimetada näiteks nõuet teatud autonoomia järele otsuste tegemisel regionaalsel või lokaalsel tasemel (Woods 1981, 110). Erinevus kahe nähtuse vahel seisneb selles, kas tunnistatakse eksisteeriva võimukandjast riigi suveräänsust või mitte (Woods 1981, 110). Et setssioon saaks toimuda, peavad aset võtma neli erinevat protsessi (Hechter 1992, 269). Need on mingi kindla piirkonna välja kujunemine, kus enamik inimesi soovib võõrustaja riigist eralduda; kollektiivne tegevus selle elluviimiseks; sotsiaalsete põhjuste kujunemine miks setsessioon on eelistatum võrreldes nõuete tegemisega osana võõrustaja riigist ning viimaks, võõrustaja riigi poolne arusaam, et territooriumi terviklikkuse säilitamine on kulukam kui setsessioon (Hechter 1991, 269).

1.2.1. Vahendite valik eesmärkide saavutamisel

Rahvusvähemuse vahendeid eesmärgi saavutamiseks saab hinnata kolmes mõõtmes. Nendeks on 1) traditsioonilisus, 2) vägivaldsus ja 3) vahendi efektiivsus edu saavutamisel. Kui piisavalt suur osa ühiskonnast eristab end domineerivast etnokultuurilisest rahvusest ning näeb puudusi õigustes või staatuses, mis neil riigis on, on loomulik püüe seda parandada. Taolise püüde realiseerimine esineb üldiselt mingis vormis poliitilise tegevusena, mis aeg-ajalt hõlmab endas ka vastupanu riigile. Poliitiline tegevus, sealhulgas ka vastupanu, võib võtta mitmeid eri vorme.

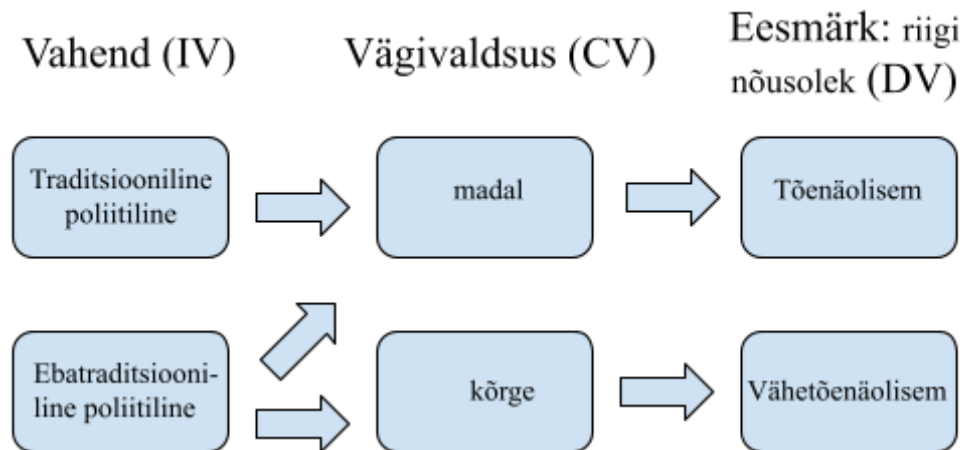
1) **Traditsioonilisus.** Poliitiline tegevus, mille kaudu eesmärgi taotletakse, võtab aset kas riigi institutsioonide raames või väljaspool neid. Vahendite valikut oma eesmärkide saavutamisel enesemääramist puudutavates küsimustes riigiga, saab jaotada vastavalt vahendi traditsioonilisusele (Cunningham 2013). Esimene vahendite grupp hõlmab endas traditsioonilisi poliitilisi vahendeid, kus eesmärgi püütakse saavutada olemasolevate

institutsioonide kaudu (Cunningham 2013, 292). Näiteks osavõtt valimistest ja kohtu poole pöördumine (Cunningham 2013, 292). Teine neist kujutab tavapärastest institutsioonilistest raamidest väljapoole jäävaid ehk ebatraditsioonilisi poliitilisi vahendeid, millega avaldatakse riigile survet põhjustades sellele teatud lisakulusid (Cunningham 2013, 292).

2) **Vägivaldsus.** Ebatraditsioonilised poliitilised vahendid jagunevad omakorda vägivaldseteks (näiteks kodusõda ja terrorism) ja mittevägivaldseteks (näiteks protestid, streigid) (Cunningham 2013, 292). Uurimistöö tulemusena, mis hõlmas 146 enesemääramiseks nõudmisi esitavat gruppi ajavahemikul 1960-2005, leidis Cunningham, et grupid, mille puhul on eesmärkide saavutamise tõenäosus läbi tavapäraste poliitiliste vahendite väike, valivad suurema tõenäosusega ebatraditsioonilised poliitilised vahendid (Cunningham 2013, 297-302). Mõjutegurid siinkohal olid täieliku iseseisvuse nõudmine, poliitiline tõrjutus ja majanduslik ebakindlus/tõrjutus (Cunningham 2013, 296-301).

3) **Vahendi efektiivsus edu saavutamisel.** Vahendite valikust sõltub aga ka saavutatav tulemus. Maria J. Stephan ja Erica Chenoweth on võrrelnud 323 vägivaldset ja mittevägivaldset vastupanuliikumist, mis olid võtnud aset perioodil 1900-2006 ja kõrvutanud need kolme Kagu-Aasia riigi juhtumianalüüsiga, et vastata küsimusele, millist mõju avaldab vägivaldsete või mittevägivaldsete vahendite valik vastupanuliikumise eesmärkide saavutamisele (Stephan & Chenoweth 2008). Uuringu tulemusena leiti, et mittevägivaldset vastupanu on saatnud edu 53% juhtudest ja vägivaldset vastupanu 26% juhtudest (Stephan & Chenoweth 2008, 8). Stephan ja Chenoweth tuvastasid kaks põhjust mittevägivaldsete liikumiste edu taga: 1) mittevägivaldset vastupanu saadab suurem legitiimsus nii siseriiklikult kui ka rahvusvaheliselt, mis omakorda tõlgendub suurema osalusena ning survena sellele, kellele vastupanu suunatud on; 2) valitsustel on tunduvalt kergem õigustada vägivalda kasutamist kui vastupanuliikumine kasutab samuti vägivalda oma eesmärkide poole püüdlisel (Stephan & Chenoweth 2008, 8-9). Avalikkusele seostub vägivald ekstremismiga ning liikumise nõuded näivad liiga suured, et neile vastu tulla (Stephan & Chenoweth 2008, 9). Vastupidine mõju saadab aga mittevägivaldseid vastupanuliikumisi andes neile rohkem võimu läbirääkimiste pidamisel (Stephan & Chenoweth 2008, 9).

Joonis 1. Rahvusvähemuse poliitilise tegevuse analüütiline mudel

Allikas: autori koostatud. Lühendid: DV - sõltuv muutuja; CV - tingiv muutuja; IV - sõltumatu muutuja; kerg. = kergem; keer. = keerulisem.

Hüpotees 1: Eesmärgi saavutamine on kergem kui vahendi vägivaldsus on madal. Sõltumatu muutuja (IV - *independent variable*) on vahend. Tingiv muutuja (CV - *condition variable*) on vägivaldsus. Sõltuv muutuja (DV - *dependent variable*) on edu eesmärkide (riigi nõusolek) saavutamisel.

Muutujate käsitus ja määratlused põhinevad Stephen Van Evera teosel “Guide to methods for students of political science” (1997, 10-11).

1.3. Riik ja vähemustele suunatud poliitikad

Mitmete etniliste gruppidega riiki saab kategoriseerida kolmel viisil: sõltuvalt 1) vähemuses etniliste gruppide päritolust 2) vähemuses etniliste gruppide hoiakutest ja 3) etnose rollist kodakondsuses. Et rääkida riigist seoses selles elavate etniliste gruppidega, tuleks selle olemuse täpsustamisel lähtuda just riigi suhetest eri rahvustega selles.

1) **Vähemuses etniliste gruppide päritolu.** Will Kymlicka eristab kahte liiki riike, milles elavad koos mitmed rahvad (Kymlicka 1995, 11). Mitmerahvuseline riik (*multinational state*) on tekkinud vallutuste, koloniseerimise või eri rahvuste ühinemise kaudu (Kymlicka 1995, 17). Mõiste ei tähenda aga, et riigi elanikud ei taju, et nad jagaksid teatud ühtset identiteeti (Kymlicka 1995, 13). Näiteks seob mitmerahvuselise Šveitsi elanikkonda tugev ühtsustunne, hoolimata selle keelelisest ja kultuurilisest mitmekesisusest (Kymlicka 1995, 13). Mingisuguse jagatud riigile suunatud lojaalsuse ja patriotismi olemasolu on vajalik taolise riigi püsima jäämiseks (Kymlicka 1995, 13). Mitmerahvuselise

riigiga seostub Eesti Keele Instituudi mõiste vähemusrahvus, mis viitab põlisele etnilisele vähemusele. Polüetniline riik (*polyethnic state*) on tekkinud sisserände kaudu (Kymlicka 1995, 17). Taoline riik aktsepteerib suures hulgas sisserändajaid, lastes neil seejuures säilitada teatud kultuurist tulenevad eripärad, näiteks Ameerika Ühendriigid, Kanada ja Austraalia (Kymlicka 1995, 13-14). Polüetnilise riigiga seostub Eesti Keele Instituudi mõiste rahvusvähemus. Riik võib samaaegselt olla nii mitmerahvuseline kui ka polüetniline (Kymlicka 1995, 17). Brubakeri defineeritud rahvusvähemus võib seostuda nii mitmerahvuselise kui ka polüetnilise riigiga.

2) **Vähemuses etniliste gruppide hoiakud.** Kui Kymlicka on lähtunud oma definitsioonide eristamises rahvuste päritolust ja põlvnemisest, siis Brubaker lähtub vähemuses etnilise grupi hoiakutest riigi suunas. Brubaker on kirjeldanud mõistet natsionaliseeriv riik (Brubaker 1995). Sarnaselt rahvusvähemuse mõistele kujutab endast ka natsionaliseeriv riik kogumit omavahel seotud, kuid seejuures võistlevaid dünaamilisi poliitilisi hoiakuid (Brubaker 1995, 114). Natsionaliseerivat riiki võib määratleda mitterealiseerunud rahvusriigina - mitte veel rahvusriik, kuid pürgimas selle poole (Brubaker 1995, 114). Taolise seisusega käib üldjoontes kaasas ka püüe oma staatust muuta, edendades näiteks ühe rahvuse keelt, kultuuri ja positsiooni ühiskonnas (Brubaker 1995, 114). Natsionaliseerivat riiki ei defineeri aga selle esindajate eesmärk või arusaam riigi tegevusest kui "natsionaliseerivast" vaid etnilise vähemuse seda niiviisi tajumine (Brubaker 1995, 114-115). Valitsuse tegevus ja riigi esindajate arusaam sellest on teisejärguline "natsionaliseerivuse" omistamisel riigile (Brubaker 1995, 115), kontseptsioon on rajatud etnilise vähemuse välisele muljele riigist - kuid riigi esindajate tegevus ja väljaütlemised mõjutavad seda ning kui natsionaliseerimine on teadvustatud, konkreetne realiseeritav projekt, siis selle arusaama edasikandumine on palju tõenäolisem (Brubaker 1995, 115). Natsionaliseerivas riigis eksisteerib ka Brubakeri defineeritud rahvusvähemus, sest kui vähemuses etniline grupp ei taju end mingil määral eraldiseisvana riigist ja domineerivast etnokultuurilisest rahvusest, ei saa see tajuda riigi tegevust ka natsionaliseerivana.

3) **Etnose roll kodakondsuses.** riigi režiime saab kategoriseerida vastavalt etnose rollile kodakondsuses. Küsides, 1) kas kodakondsus on antud vaid ühele etnilisele gruppile ning 2) kas mitmed etnosed on riigis institutsionaliseeritud, eristab Şener Aktürk kolme kategooriat (Aktürk 2011, 118-120). Esimene neist on monoetniline režiim, mille puhul riigi kodanik saab olla vaid ühe etnilise grupi liige, kuna sisse on seatud diskrimineerivad immigratsiooni- ja naturalisatsioonipoliitikad (Aktürk 2011, 118). Monoetniliseks režiimiks võib pidada Jaapanit ja 1999. aasta eelset Saksamaad (Aktürk 2011, 118). Antietniline režiim

esineb juhul, kui riigi kodanikud saavad kuuluda erinevatesse etnilistesse gruppidesse, kuid riik kas keelab või pärsib etnilise mitmekesisuse väljendamist nii avalikult, juriidiliselt kui ka institutsionaalselt (Aktürk 2011, 119). Näide sellest on Prantsusmaa (Aktürk 2011, 119). Viimane kategooria on multietniline režiim, mille puhul riigi kodanikud saavad kuuluda erinevatesse etnilistesse gruppidesse ning riik lubab ja julgustab etnilise mitmekesisuse juriidilist ja institutsionaalset väljendamist (Aktürk 2011, 119). Näiteks on seda olnud Nõukogude Liit ja Kanada (Aktürk 2011, 119).

1.3.1. Rahvusvähemustele suunatud poliitikad

Suurte rahvusvähemustest kogukondadega riigid püüavad erinevate poliitikate kaudu siduda vähemust domineeriva etnokultuurilise rahvusega. Mingisugune kokkukuuluvustunne ühiskonnas aitab tagada seda, et ühiskonnaliikmed panustaksid üldisesse hüvanguisse makstes näiteks makse või olles ohu korral valmis riiki kaitsma. Need poliitikad võivad varieeruda suurel määral ning seostuvad üldiselt mõistetega assimilatsioon ja integratsioon. Kontseptsioone assimilatsioon ja integratsioon ning nende erisusi on mõistetud mitmel eri viisil. Brubaker viitab assimilatsiooni defineerimisel sõna algupärale, mis kujutab endast sarnaseks saamist, sarnaseks tegemist ning sarnaselt kohtlemist (Brubaker 2001, 534). Ta eristab kahte liiki assimilatsiooni - esimene, loodusteadustest pärinev arusaam mõistest kujutab endast täielikku sulandumist, enda sarnaseks tegemist (Brubaker 2001, 534). Teise abstraktsema ja üldisema arusaama järgi mõistest näitab see muutuse suunda, mitte selle tulemust (ehk sarnasuse taset) ning seda käsitlust assimilatsioonist seostab ta tugevalt mõistega integratsioon (Brubaker 2001, 534).

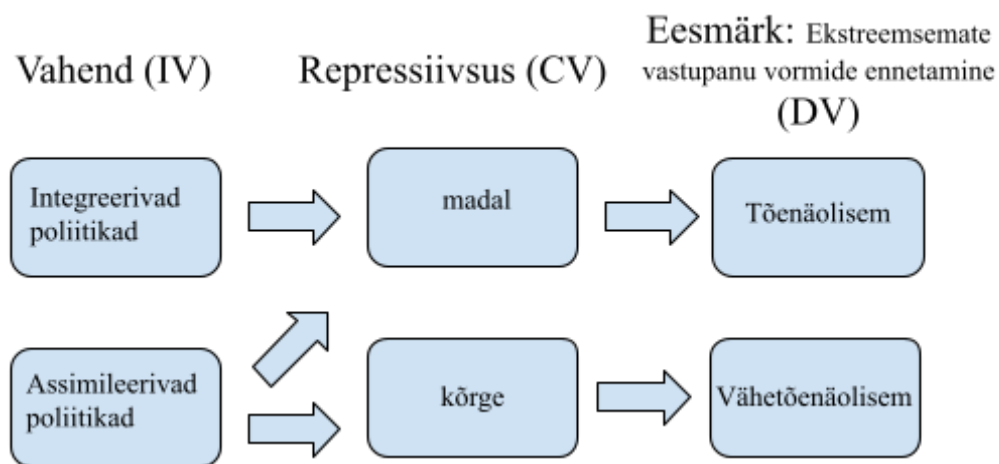
Daniel Pfeffer leiab aga, et Brubakeri käsitlus on vigane, kuna assimilatsiooni mõiste ei suuda enda alla haarata mõiste integratsioon kõiki aspekte (Pfeffer 2014, 353). Integratsioon erineb assimilatsioonist kolmel viisil: 1) integratsioon kannab endas ideed võõrustaja ühiskonnast, mis seob endaga vähemust lugupidaval viisil valmisolekuga tähistada selle teatud eripärasid; 2) assimilatsioon on ühesuunaline protsess, mis paneb enamiku kohustustest vähemusele, integratsioon aga eeldab dialoogi vähemuse ja enamuse vahel; 3) integratsiooni annab tõlgendada ka kui osalust võõrustaja ühiskonnas, erinevalt assimilatsioonist, mis on tihedalt seotud vaid sarnanemisega (Pfeffer 2014, 353-354). Et olla oma kirjeldustes täpsem ja konkreetsem, on Pfefferi arusaama mõistetes ja nende erinevustest eelistatud.

Brubaker toob samuti välja assimileerimise äärmuslikuma vormi. Sunniviisiline assimileerimine, mis kujutab endast inimeste ühiskonda sulandamist vastu nende tahtmist, on

saanud nii moraalselt kui poliitiliselt äärmiselt negatiivse varjundi (Brubaker 2001, 534). Samuti on arvukad juhtumid läbi aja näidanud, et sellised poliitikad toimivad harva ning omavad pigem vastupidist mõju suurendades erinevusi ja kutsudes vähemusi üles mobiliseerima taolise tegevuse vastu (Brubaker 2001, 534).

Täpsemalt on riigi vähemustele suunatud poliitikate valiku mõju uurinud Ian S. Lustick, Dan Miodownik ja Roy J. Eidelson. Et hinnata kuidas erinevad institutsioonilised raamistikud mõjutavad rahulolematuid, piirkondlikult koondatud vähemusi, lõid nad virtuaalse riigi nimega Beita (Lustick et al 2004). Eksperimentidest Beitas järeldasid nad, et lühiajaliselt võivad riigi repressiivsed poliitikad küll vähemuste poliitilist mobilisatsiooni alla suruda, aga pikas plaanis see separatismi ja riigist lahkulöömise ohtu ei vähenda (Lustick et al 2004). Vähemuste huvidele vastutulelikumad ja võimujagamist hõlmavad poliitikad viivad laiaulatuslikuma mobilisatsioonini, kuid vähendavad märkimisväärselt separatismi ja eriti riigist lahkulöömise ohtu (Lustick et al 2004). Analüüsides konflikti Põhja-Iirimaal on Dominic M. Beggan järeldanud, et tõenäosus, et rahvusvähemus eelistab vägivaldseid vahendeid oma eesmärkide taotlemisel suureneb sõltuvalt riigi repressiivsuse tasemest ja repressioonide kestusest (Beggan 2006). Lühikeses plaanis on rängemate repressioonide jõustamine vägivalda vähendamises efektiivne, kuid pikas plaanis stabiliseerub see kõrgel tasemel (Beggan 2006). See sobitub ka Beita eksperimentide tulemustega.

Joonis 2. Riigi vähemustele suunatud poliitikate analüütiline mudel

Allikas: autori koostatud. Lühendid: DV - sõltuv muutuja; CV - tingiv muutuja; IV - sõltumatu muutuja;

Hüpotees 2: rahvusvähemuse ekstreemsemate vastupanu vormide ennetamine (setsessioon ja vägivaldsed ebatraditsioonilised poliitilised vahendid) on edukam kui riigi poliitikate repressiivsus on madal. Sõltumatu (IV - *independent variable*) muutuja on vahend. Tingiv muutuja (CV - *condition variable*) on repressiivsus. Sõltuv muutuja (DV - *dependent variable*) on edu ekstreemsemate vastupanu vormide ennetamisel.

Riigi eesmärgid ja rahvusvähemuse eesmärgid ei pea ilmtingimata olema vastandlikud, välja arvatud juhul, kui rahvusvähemuse eesmärgiks on setsessioon. Ekstreemsemate vastupanu vormide kasutusele võtmine rahvusvähemuse poolt ei ole alati ainus viis, mille kaudu oma eesmärgi püüda saavutada. Näiteks ei pea rahvusvähemuse taotlus rohkematele poliitilistele vabadustele hõlmama endas nõuet setsessioonile ega kasutama vägivalda selle saavutamiseks. Vägivald võib omada hoopiski negatiivset mõju eesmärkide saavutamisele, nagu leidsid Stephan ja Chenoweth (2008). Uurimistöös koostatud mudelites on eesmärk sõnastatud nii, et seda saaks rakendada võimalikult suurele hulgale juhtumitele. Osapoolte konkreetsete soovid ja eesmärgid iga juhtumi puhul erinevad aga detailides ning muutuvad läbi aja. Need detailid määravad ära kui vastandlikud riigi ja rahvusvähemuse eesmärgid on. Siinpuhul kujunebki oluliseks küsimus, kuidas saavutada mingisugune kompromiss riigi ja rahvusvähemuse soovide vahel, mida saadaks heakskiit mõlemalt osapoolelt, mis omaks omakorda positiivset mõju osapoolte vahelisele suhtele.

1.4. Analüüsimeetod

Antud uurimistöös kasutatakse kombinatsiooni võrdlevast ajaloolisest uurimusest (*comparative historical analysis*) ja üksikjuhtumi analüüsist. Järgnevalt tutvustatakse põgusalt mõlemat ning põhjendatakse, miks on just antud meetodeid uurimistöö läbiviimisel eelistatud. Seejärel kirjeldatakse täpsemalt, kuidas töös uuritavat nähtust analüüsitakse.

Võrdlev ajalooline uurimus paneb rõhku läbi aja aset võtvatele protsessidele (Rohlfing 2012, 17; Mahoney and Rueschemeyer 2003, 12). Nähtused, mida antud meetodi raames uuritakse, ei ole staatilised, kindlal ajahetkel aset võtvad, vaid vastupidi, kujutavad endast aja möödudes lahti hargnevaid protsesse, mille tõttu on sündmuste ajaline paigutus seletuste leidmisel oluline (Mahoney and Rueschemeyer 2003, 12). Siia alla kuulub ka tähelepanu rajasõltuvusele (*path dependence*) ja sündmuste järjestusele (Rohlfing 2012, 17; Mahoney and Rueschemeyer 2003, 12). Rajasõltuvust võib mõista kui trendi, mille tagasipööramine aja möödudes muutub aina keerulisemaks (Fioretos *et al* 2016, 11). Rajasõltuvuse alguseks on otsustav murdepunkt (*critical juncture*), mis on Ruth B. ja David

Collieri poolt defineeritud kui märkimisväärsete muutuste periood, mis võtab eri riikides või muudes analüüsiüksustes eri vorme jättes väidetavalt endast maha eripärase ajaloolise pärandi (*legacy*) (Fioretos *et al* 2016, 10; Collier & Collier 1991, 29). Kui otsustavale murdepunktile ei saa omistada pärandit, siis pole tegu ka otsustava murdepunktiga (Collier & Collier 1991, 30).

Sarnaselt üksikjuhtumi analüüsile, seab ka antud meetod sihiks pakkuda võimalikult detailseid seletusi konkreetsetele nähtustele, mida võimaldab asjaolu, et uurimuse valim ka võrdlevas ajaloolises analüüsis on väike (Rohlfing 2012, 17; Mahoney and Rueschemeyer 2003, 13). Antud uurimistöös on kasutatud just seda meetodit, kuna võrdlev ajalooline uurimus aitab analüüsida sündmuseid eraldamata neid ajaloolisest taustast, mis nende lahti hargnemisel rolli mängis ning võimaldab tuvastada olulisemad sündmused (otsustavad murdepunktid), ja nende kestva mõju (pärand ja rajasõltuvus) uurimuse all olevale üksusele. See paneb rõhku detailidele, mitte laiapõhjaliste üldistuste tegemisele. Meetodit kasutatakse töö uurimusliku osa läbiviimiseks.

Uurimustöös käsitletud ajavahemik jaotatakse erinevateks perioodideks iseloomustamaks muutuvaid suhteid kahe toimija vahel, mida seejärel omavahel võrreldakse ning seoseid analüüsitakse. Seetõttu saab öelda, et ka üksikjuhtumi analüüsi puhul võib juhtumite kui võrreldavate olukordade arv varieeruda (Gerring 2004, 343). Segaduse vältimiseks meetodi (üksikjuhtumi analüüs) nimetuses defineerib John Gerring uuritava nähtuse tervikuna kui üksuse, mille erinevad faasid võtavad uurimustööd läbi viies (tuues paralleele suurema valimiga meetoditega) erinevate juhtumite kuju (Gerring 2004, 341-343). Gerring defineerib üksikjuhtumi analüüsi kui ühe üksuse sügavuti minevat analüüsi, mille eesmärgiks on heita valgust sarnastele nähtustele (selgitada milliseid üldistusi saab teha ühe üksuse pealt teistele, milles esinevad sarnased nähtused ja protsessid) - see on viis, kuidas piiritleda juhtumeid, mitte viis kuidas juhtumeid analüüsida või seoseid raamistada (Gerring 2004, 341).

Üksikjuhtumi analüüs annab konkreetseid, praktilisi ning kontekstist sõltuvaid teadmisi ning uuritava nähtuse sügavuti tundmine ning detailidele tähelepanu pööramine aitab arendada nüansirikast arusaama reaalsusest ning seeläbi viib mõistmiseni, et inimkäitumist ei ole võimalik mõista taandades selle vaid üldistatud reeglitele (Flyvberg 2006, 221-223). Üksikjuhtumi analüüs võimaldab teha üldistusi kasutades Karl Popperi falsifikatsiooni testi, milleks on üksikjuhtumi analüüs parim lähtepunkt (Ruddin 2006, 803). Falsifikatsiooni testi põhimõte on selles, et kui üks juhtum ei sobi üldise teooria või hüpoteesiga, ei ole viimane sobilik üldistuste tegemiseks ning seeläbi ümberlükatud

(Flyvberg 2006, 227-228). Üksikjuhtumi analüüs kirjeldab juhtumit detailselt seeläbi vähendades riski ekslikele järeldustele jõuda (Flyvberg 2006, 228). Suure valimiga uurimuste plussiks on nende laiaulatuslikkus, kuid üksikjuhtumianalüüs on põhjalikum (Flyvberg 2006, 241). Üksikjuhtumi analüüsi on antud uurimistöös eelistatud just selleks, et uuritud juhtumit võimalikult detailselt käsitleda püüdes vältida liigseid lihtsustusi, mis töö tulemusi moonutaks. Üksikjuhtumi analüüsi on kasutatud rõhuasetuseks käsitletava üksuse detailselt uurimisele ning selles esinevate nähtuste tõesele mõistmisele.

Uurimistöö jagab analüüsitava ajavahemiku neljaks perioodiks. Nendes uuritakse, kas esitatud hüpoteesid saavad kinnitust, kuidas on arenenud (kas esinevad rajasõltuvad protsessid) ja mis on mõjutanud osapoolte vahelist suhet. Selleks hinnatakse iga perioodi puhul, millised on otsustavad murdepunktid ja nende pärand, milliseid vahendeid on kumbki osapool oma (hüpoteesides esitatud) eesmärgi taotlemisel kasutanud, mis on olnud selle tulemus ning kas eesmärk on saavutatud. Iga perioodi puhul on loodud kaks ülevaatliku tabelit, üks riigi poliitikatest ja teine kurdide poliitilisest tegevusest. Tabelites on konkreetne periood jagatud omakorda alaperioodideks vastavalt otsustavatele murdepunktile. Murdepunktide pärand pannakse kirja kas riigi poliitikate tabelisse või kurdide poliitilise tegevuse tabelisse, vastavalt sellele, kelle tegevuse tulemus on pärandi teket enim mõjutanud. Kui mõju on võrdne, kantakse pärand mõlemasse tabelisse. Riigi poliitikate repressiivsust ja kurdide poliitilise tegevuse vägivaldsust hinnatakse viiesel skaalal: Madal = nähtus puudus või esines äärmiselt minimaalselt; pigem madal = nähtust esines vähesel määral; keskmine = nähtust esines märkimisväärselt, kuid see ei olnud omane enamikule analüüsitava tegevusele; pigem kõrge = nähtust esines enamiku analüüsitava tegevuse puhul; kõrge = nähtus esines pea kogu analüüsitava tegevuse juures. Perioodide analüüsile järgneb koondanalüüs, mis toob välja rajasõltuvad protsessid perioodide juures, annab lõpliku hinnangu töös püstitatud hüpoteeside tõeks pidavusele uuritava üksuse puhul ning määratleb Türgi riiki vastavalt eelnevalt väljatoodud kategooriatele.

2. Türgi kujunemine fragmenteeritud rahvusvähemusega natsionaliseerivaks riigiks

Järgnevalt kaardistatakse Türgi ja kurdide tausta, et pakkuda töö kesksele analüüsile konteksti ning selgitatakse välja, mis on avaldanud osapoolte vahelisele suhtele kauakestvat mõju enne vabariigi loomet. Esmalt tuvastatakse, millistele põhimõtetele tuginedes pandi alus Türgi riigile. Seejärel seletatakse lahti, kes on kurdid ning millised aspektid nende omapäras on

hoidnud neid sulandumast rahvaste hulka, kes neid ümbritsevad, ja mis on samaaegselt takistanud ühtse politiseeritud kurdi identiteedi väljakujunemist enne Türgi Vabariigi loomet.

2.1. Türgi riigi alused

Türgi Vabariik loodi 1923. aastal paljurahvuselise Ottomani Impeeriumi lagunemise järel, juhitud Mustafa Kemal Atatürgi (edaspidi Atatürk) poolt. Türgi on Kymlicka definitsiooni järgi mitmerahvuseline riik - selles eksisteerivad põlised etnilised vähemused. Atatürk, tõlkes “türklaste isa”, on mõjutanud ajalooliselt Türgi riigivalitsemist enim ning suur osa tema võimu ajal sisse seatud põhimõtetest ja institutsioonidest on säilinud tänapäevani. Türgi põhiseadus algab lausega, mis esitleb Atatürki kui surematut juhti ja kangelast ja kinnitab dokumendi vastavust tema reformidele ja printsiipidele (Constitutional Court of the Republic of Turkey 2019, 15). Tema ideedest vormus kemalism, ideoloogia, mis oli vaidlustamata riigivalitsemise keskmeks 1980ndateni (Tunçay 2021). Kemalismi 6 olulisemat printsiipi on vabariiklus, etatism, populism, sekularism, natsionalism ja reformism (Tunçay 2021). Alates 1960. aastast on enamik parteidest seostanud end teatud tõlgendusega kemalismist ning see on olnud kõigi riigi ajaloos aset võtnud sõjaväeliste riigipöörete ettekäändeks (Tunçay 2021).

Iseseisvumisele eelnenud perioodil on üks sündmus, mille pärand avaldas pikaajalist mõju ka vähemuse ja enamuse vahelistele suhetele kaasaegses Türgis. Selleks on Sévres’ rahuleping, mida saab seostada rajasõltuvate protsessidega, raamistades kurdi küsimuse esmakordselt ohuna riigi terviklikkusele ning põhjustades nii kurdi kui türgi natsionalismi tõusu (İçduygu & Kaygusuz 2004, 38). Esimese maailmasõja järel sõlmitud Sévres’ rahuleping jättis Ottomani Impeeriumile vaid tüki Kesk-Anatooliast viies Türgi vabadussõjani ja oli esimene dokument, mis tunnustas Ottomani impeeriumi ajaloos mitte-türgi moslemitest kogukonna territoriaalsest autonoomiat, kui see mainis võimalust luua iseseisev Kurdistan (İçduygu & Kaygusuz 2004, 38). See tõi endaga rahvusvaheliselt toetatud kurdi natsionalismi tõusu, mis kujutas endast nii sisemist separatistlikku kui ka välist imperialistlikku ohtu Türgi rahvusliku liikumise juhtidele (İçduygu & Kaygusuz 2004, 38). See sündmus raamistas esimesena kurdi küsimuse ohuna riigi julgeolekule ja jättis kurdi identiteedi uue rahvuse definitsioonist välja (İçduygu & Kaygusuz 2004, 38). Samuti jättis see kurdidest mulje kui ühtsest, eneseteadlikust ja politiseeritud identiteediga grupist ning sidus kodakondsuse mõiste suuremal määral türgi etnosega (İçduygu & Kaygusuz 2004, 38). Nii saame rääkida Türgist kui natsionaliseerivast riigist juba enne selle ametlikku iseseisvumist. Seda Sévres’ rahulepingu tõttu, mis andis kurdidele lootust luua oma riik, kuid

selle realiseerimata jätmine langes Atatürki juhitud Türki rahvusliku liikumise süüks. Seeläbi määratlesid kurdid end kui rahvusvähemus ning tajuti Türki riigi eelkäijaid (ja seeläbi ka tulevast Türki Vabariiki) natsionaliseerivana. Sellele andsid kinnitust järgenvad katsed siduda Türki rahvaid ühiste tunnuste kaudu, mis aga reaalsuses ei olnud universaalsed. Seeläbi raamistati Türki kui mitterealiseerunud rahvusriik, mis püüab oma staatust muuta - Brubakeri natsionaliseeriva riigi definitsioonile omane nähtus (Brubaker 1995, 114).

Sévres' rahulepingu asendas aga 1923. aasta juulis sõlmitud Lausanne'i rahuleping, milles pandi paika tulevase Türki Vabariigi lõplikud territoriaalsed ja rahvuslikud piirid (İçduygu & Kaygusuz 2004, 29). Natsionalismi aspekt Türki Vabariigi alustes väljendus soovi kaudu ühendada riigi rahvas ühise identiteedi ja religiooni kaudu. Sekularism oli osa kemalismi kesksetest ideedest, kuid see ei tähendanud, et islamil puudus suur roll ühiskonnas. Vabariigi eelkäija, Ottomani Impeerium oli äärmiselt mitmekesine erinevate rahvaste ja religioonide poolest. Türki riigi piiride rajamisel seati eesmärgiks saavutada võimalikult suur homogeensus ja seda algselt just religiooni põhjal (İçduygu & Kaygusuz 2004, 35). Rahvuslik julgeolek on tugevalt seotud domineeriva rahvusliku identiteedi elementidega nagu kultuur, keel, religioon ja ühise väärtuste süsteemi elemendid (İçduygu & Kaygusuz 2004, 35). Siit järeldati, et rahvad, mis ei olnud traditsiooniliselt moslemid nagu kreeklased, armeenlased ja juudid, jäetakse riigipiiridest väljapoole, ning vastupidi, rahvaid mis seda olid, nagu türklased, kurdid, tšerkessid ja lazid, kujutati kui orgaanilist kultuurilist üksust, millest sai uue vabariigi alus (İçduygu & Kaygusuz 2004, 36). Mitte-moslemite väljaarvamine pärines "rahvusliku julgeoleku" kontseptist, mille puhul nähti vähemuste võimalikku iseseisvuse nõuet ohuna enamuse julgeolekule - seega raamistas värske vabariigi piirid ja rahvuslikkuse kontseptsiooni oht (İçduygu & Kaygusuz 2004, 36).

Riigi olulisem dokument on selle põhiseadus. Türki oma on viimase saja aasta jooksul korduvalt muudetud, kuid mitmed selle elemendid on säilinud sarnasel kujul. Türki kehtivas põhiseaduses ei mainita kordagi vähemusi, märgitakse, et türki keel on ainuke keel, mida võib Türki kodanikule emakeelena õpetada ning pannakse alus türki keelt, kultuuri ja ajalugu edendavale institutsioonile (Constitutional Court of the Republic of Turkey 2019). Rõhk on selgelt pandud ühe kindla kultuuri edendamisele ja kinnitamisele ühiskonnas.

Põhiseaduse 66. artiklis on kirjas, et "igauks, kes on seotud Türki riigiga kodakondsuse kaudu, on türklane" (Constitutional Court of the Republic of Turkey 2019, 52). Siinkohal tekib küsimus, mida peetakse silmas termini "türklane" all. Termin ja seeläbi ka artikli sisu saab põhineda kas etnilisusel või poliitilisusel. Kuigi pigem on tõlgendatud artiklis türklast kui poliit-territoriaalset terminit, on kombinatsioon mõlemast elemendist

võimalik, tingituna teatud otsustamatusest, mis väljendub riigi erinevates kehtinud põhiseaduse versioonides (Yeğen 2004).

Parasjagu kehtivas põhiseaduses ei olda riigi subjekte puudutavates terminites järjepidavad kasutades näiteks avalikku teenistusse asumist puudutavas artiklis 70 terminit “türklane”, samuti ka parlamendivalimisi käsitlevas artiklis 76, kuid üldjuhul hoopiski terminit “kodanik” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 2020; Constitutional Court of the Republic of Turkey 2019). Sarnane probleem esineb ka varasemates põhiseaduse versioonides, milles jääb teatud kohtades ebaselgeks see, millel Türgi kodakondsus põhineb (Yeğen 2004, 61-62). Teoorias väljenduv otsustamatus on võimaldanud tegutseda etnilisusel baseeruva kodakondsuse tõlgenduse alusel ning teatud akadeemikute poolt täheldatud näiline lõhe teooria ja praktika vahel on tingitud just teooria ebaselgusest (Yeğen 2004, 61-62). Seejärgi saab Türgit pidada antietniliseks riigiks. Riigi kodanikel on võimalik kuuluda erinevatesse etnilistesse gruppidesse, kuid riik kas keelab või pärsib selle väljendamist eri sfäärides (Aktürk 2011, 119).

2.2. Kurdid kui fragmenteeritud rahvusvähemus

Kurdid äratavad tihti tähelepanu kui suurim riigita rahvas. Nad on lingvistiline ja etniline grupp, mille liikmed elavad peamiselt Kagu-Türgis, Lääne-Iraanis, Kirde-Süürias ning Põhja-Iraagis (Encyclopaedia Britannica 2019). Kurdide arv pole täpselt teada, kuid seda hinnatakse olevat 40 miljonit ning Türgis elavat neist umbkaudu 20 miljonit (Saeed 2020, 288-289). Kurdi keel on lääneiraani keel, suguluses pärsia keelega, mitte aga araabia ega türki keelega, mis gruppi suurel määral ümbritsevad (Encyclopaedia Britannica 2019).

Kurdid on väga mitmekesine grupp, mille liikmed eristuvad üksteisest sõltuvalt geograafiast, dialektist, religioonist ja hõimust, millesse nad kuuluvad. Kuigi enamus kurde kuulub sunni islamilahku, on paljud neist samuti šiiidid või esindavad usulahke, mis kombineerivad islami ja sellele eelnevad religioonid, nagu teevad näiteks aleviidid (Rubin 2016). Kurdide sotsiaalses struktuuris omavad olulist rolli hõimud (türki keeles *aşiret*), mille eesotsas seisavad hõimu- või usuliidrid (Yavuz 2001, 3). Need baseeruvad sugulusel ning need on suuresti mõjutatud religioonist, mida selle liikmed praktiseerivad (Yavuz 2001, 3). Hõimude roll kurdi identiteedi kujunemisel oli kahetine eraldades neid teistest rahvastest nagu pärslased, türklased ja araablased, samas takistades ühtse ja eneseteadliku kurdi identiteediga grupi väljakujunemist (Yavuz 2001, 3). Hõimud on aidanud mobiliseerida rahvast keskviimu vastu, kuid pidurdanud kurdi natsionalismi väljakujunemist (Yavuz 2001,

3). Geograafiliselt on kurdid asunud türki, arabia ja pärsia kultuuride piiridel, olles osa impeeriumitest, mis neist kultuuridest pärkasid (Yavuz 2001, 4). Mägised piirkonnad, kus kurdid on ajalooliselt elanud, on lahutanud neid nii teistest rahvastest, kui ka üksteisest pannes koos ühiskonna hõimukeskse ülesehitusega aluse erinevate (tihti eri gruppide vahel mõistetamatute) dialektide kujunemisele (Yavuz 2001, 4). Suurimad kurdi keele dialektid on kurmandži ja sorani, mis omakorda jagunevad veel erinevateks alarühmadeks (Rubin 2016, 6).

Kas kurdid mõtlesid endast enne Türki Vabariigi loomet enamjaolt kui rahvusvähemusest on ebaselge. Kurdidel oli olnud osana Ottomani Impeeriumist pea alati teatud eristaatus, mis oli veel üks faktor, mis hoidis neid sulandumast (Yeğen 1999, 562). Samas nagu varasemalt sai välja toodud, on kurdid äärmiselt mitmekesine grupp, kes tihti on paljudel juhtudel ajalooliselt samastanud end pigem oma hõimuga ning baseerunud oma lojaalsused sellele, pärssides seeläbi ühtse politiseeritud kurdi identiteedi väljakujunemist. Neid asjaolusid arvesse võttes, näib tõenäolisem, et rahvusvähemuse identiteet ei pruukinud olla omane valdavale enamusele kurdidest enne Esimest maailmasõda. See aga muutus Sévres' rahulepinguga, mil omariiklus näis olevat reaalne võimalus, mis kasvas kurdi natsionalismi. Omariikluse potentsiaalset hoolimata võitlesid kurdid Türki vabadussõjas aga Türki rahvusliku liikumise poolel, võimalik, et lootuses saavutada mingisugune eristaatus ka tulevases Türki Vabariigis, nagu see oli neil varasemalt olnud (Mango 1999, 8-11). Kindlasti saab öelda, et omariiklus polnud enamike kurdide jaoks tol ajal eesmärgiks.

Pilt 1. kurdidest enamusega territooriumid

Allikas: Encyclopædia Britannica

Kurdid on väga mitmekesine grupp, mille liikmed eristuvad üksteisest sõltuvalt geograafiast, dialektist, religioonist ja hõimust, millesse nad kuuluvad. Kuigi enamus kurde kuulub sunni islamilahku, on paljud neist samuti šiiidid või esindavad usulahke, mis kombineerivad islami ja sellele eelnevad religioonid, nagu teevad näiteks aleviidid (Rubin 2016). Kurdide sotsiaalses struktuuris omavad olulist rolli hõimud (türgi keeles *aşiret*), mille eesotsas seisavad hõimu- või usuliidrid (Yavuz 2001, 3). Need baseeruvad sugulusel ning need on suuresti mõjutatud religioonist, mida selle liikmed praktiseerivad (Yavuz 2001, 3). Hõimude roll kurdi identiteedi kujunemisel oli kahetine eraldades neid teistest rahvastest nagu pärslased, türklased ja araablased, samas takistades ühtse ja eneseteadliku kurdi identiteediga grupi väljakujunemist (Yavuz 2001, 3). Hõimud on aidanud mobiliseerida rahvast keskvõimu vastu, kuid pidurdanud kurdi natsionalismi väljakujunemist (Yavuz 2001, 3). Geograafiliselt on kurdid asunud türgi, araabia ja pärsia kultuuride piiridel, olles osa impeeriumitest, mis neist kultuuridest pärkasid (Yavuz 2001, 4). Mägised piirkonnad, kus kurdid on ajalooliselt elanud, on lahutanud neid nii teistest rahvastest, kui ka üksteisest pannes koos ühiskonna hõimukeskse ülesehitusega aluse erinevate (tihti eri gruppide vahel mõistetamatute) dialektide kujunemisele (Yavuz 2001, 4). Suurimad kurdi keele dialektid on kurmandži ja sorani, mis omakorda jagunevad veel erinevateks alarühmadeks (Rubin 2016, 6).

Kas kurdid mõtlesid endast enne Türgi Vabariigi loomet enamjaolt kui rahvusvähemusest on ebaselge. Kurdidel oli olnud osana Ottomani Impeeriumist pea alati teatud eristaatus, mis oli veel üks faktor, mis hoidis neid sulandumast (Yeğen 1999, 562). Samas nagu varasemalt sai välja toodud, on kurdid äärmiselt mitmekesine grupp, kes tihti on paljudel juhtudel ajalooliselt samastanud end pigem oma hõimuga ning baseerunud oma lojaalsused sellele, pärssides seeläbi ühtse politiseeritud kurdi identiteedi väljakujunemist. Neid asjaolusid arvesse võttes, näib tõenäolisem, et rahvusvähemuse identiteet ei pruukinud olla omane valdavale enamusele kurdidest enne Esimest maailmasõda. See aga muutus Sévres' rahulepinguga, mil omariiklus näis olevat reaalne võimalus, mis kasvas kurdi natsionalismi. Omariikluse potentsiaalset hoolimata võitlesid kurdid Türgi vabadussõjas aga Türgi rahvusliku liikumise poolel, võimalik, et lootuses saavutada mingisugune eristaatus ka tulevases Türgi Vabariigis, nagu see oli neil varasemalt olnud (Mango 1999, 8-11). Kindlasti saab öelda, et omariiklus polnud enamike kurdide jaoks tol ajal eesmärgiks.

3. Riiklikud poliitikad ja kurdide poliitiline tegevus nelja perioodi kestel

Järgnevalt on jagatud Türgi Vabariigi ajalugu neljaks perioodiks. Periodiseering on koostatud kombinatsioonina otsustavatest murdepunktidest ning tegevustest, tunnustest ja mõjuteguritest, mis on uuritavatele osapooltele ja nende vahelistele suhetele kas omased olnud või neile mõju avaldanud. Iga perioodi puhul analüüsitakse kurdi-riigi suhteid, osapoolte taktikaid oma eesmärkide saavutamisel ning lõpptulemust selles. Selgitatakse välja ka olulisemad murdepunktid perioodides, mis avaldasid mõju osapoolte suhetele nii selle perioodi lõikes aga potentsiaalselt ka pikemas plaanis, ehk tuvastatakse rajasõltuvad protsessid.

3.1. Atatürk, koondunud võim ning Sévres' pärandi kinnitumine (1923-1960)

Perioodil 1923-1960 võttis aset üks otsustav murdepunkt. Selleks oli šeik Saidi ülestõus (1925). Šeik Saidi ülestõusu ajal kasutati kurdide poolt ebatraditsioonilisi vägivaldseid vahendeid oma eesmärkide taotlemisel. Sellega ei suudetud edu saavutada. Ülestõus omas hoopiski vastupidist mõju viies kurdidele suunatud repressioonide kasvuni. Hüpotees 1 sai perioodil kinnitust. Kurdi enamusega piirkondades ei võtnud aset võimujagamine, nagu Türgi iseseisvussõja ajal oli mõista antud, sest kurdid ei olnud enam riigi eliidi jaoks esmajärguline teema ning võimujagamine ei olnud atraktiivne alternatiiv. Šeik Saidi ülestõus tõi kurdidele taaskord tähelepanu, kuid päädis kurdi identiteedi väljendamise pärssimisega. Ülestõusu vägivaldne allasurumine ning sellele järgnevad repressiivsed poliitikad suutsid mingil määral pidurdada uute ülestõusude tekkimist, kuid mitte neid ära hoida, isegi antud perioodi lõikes. Seega sai hüpotees 2 perioodil kinnitust. Riigi poliitikad ei võtnud kurdide huve arvesse ning olid assimileerivad ja see süvenes šeik Saidi ülestõusu järgselt.

Tabel 2. Riigi poliitika perioodil Atatürk, koondunud võim ning Sévres' pärandi kinnitumine (1923-1960).

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	Repressiivsus	Tulemus	Eesmärk
1923-1924	puudub	Assimileerivad poliitika	Pigem madal	Rahulolematuse valitsusega	-
Šeik Saidi ülestõus (1925)-1960	Türgi, kurdi natsionalismi tõus; kurde puudutavad assimileerivad represseerivad poliitika, antietniline režiim	Assimileerivad poliitika	kõrge	Lühiajaliselt vähem mässe; kurdi ja türgi natsionalismi tõus	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud.

Tabel 3. Kurdide poliitiline tegevus perioodil Atatürk, koondunud võim ning Sévres' pärandi kinnitumine (1923-1960)

Ajavahemik	Pärand	Vahend	Vägivaldsus	Tulemus	Eesmärk
1923-1924	puudub	Traditsioonilised ja ebatraditsioonilised poliitilised	madal	puudub	-
Šeik Saidi ülestõus (1925)-1960	Türgi, kurdi natsionalismi tõus; kurde puudutavad assimileerivad represseerivad poliitika	Ebatraditsioonilised poliitilised	kõrge	Kurdide suurenenud rahulolematuse; kurdi ja türgi natsionalismi tõus	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud.

Atatürgi ajal ning ka peale tema surma aastani 1950 eksisteeris Türgis üheparteisüsteem (Kurban 2020, 38). 1938. aastal sai presidendiks Ismet İnönü, kes oli Atatürgi valitsemisperioodil peaminister. Peale esimesi parlamendivalimisi 1950. aastal tuli Atatürgi asutatud *Cumhuriyet Halk Partisi* (Vabariiklik Rahvapartei, edaspidi CHP) asemel võimule

Demokrat Partisi (Demokraadi Partei, edaspidi DP). Mitmeparteisüsteemile üleminek ei toonud endaga demokraatia, kui DP püüdis hoida elus üheparteisüsteemi (Kurban 2020, 40).

Keskviimu kurdidele suunatud poliitikad muutusid läbi aja. Rõhutades Türgi rahvaste (kaasaarvatud kurdide) vahelist vendlust, oli Atatürk iseseisvussõja ajal korduvalt tunnistanud, et Türgi moslemid on mulitetriline kogukond (Mango 1999, 22). Seejuures oli ta kinnitanud, et kohalikud omavalitsused võtavad arvesse piirkonna elanike etnilist koosseisu ja rõhutanud, et kurdid on osa Türgi rahvast (Mango 1999, 12-22). See aga muutus peale 1923. aastat, mil igasugune arutlus mingis vormis etnosel põhineva autonoomia üle lakkas, viies mitmeid akadeemikuid järeldusele, et Atatürk edendas müüti nagu oleks Türgi ainus etniline rühm türklased (Mango 1999, 22). Andrew Mango leiab, et selle põhjuseks ei olnud niivõrd see, kui asjaolu, et kurdid ja nende omavalitsemine ei olnud enam riigi juhtkonna ja eliidi jaoks aktuaalne teema, sest teised küsimused osutusid nende jaoks prioriteetsemaks (Mango 1999, 18-19). Atatürgi prioriteediks sai rajada kaasaegne ja sekulaarne riik, mille loomiseks seadis ta eesmärgiks haarata enda kätte võimalikult suur osa võimust riigivalitsemises - teatud autonoomia võimaldamine kurdidele oleks seda piiranud (Mango 1999, 19). Olukorda süvendas veel asjaolu, et piirkonnad, milles kurdidele oleks potentsiaalselt mingis vormis omavalitsemist algselt pakutud, olid nii Atatürgi kui ka ülejäänud Türgi eliidi silmis tagurlikud ja seeläbi näis selline otsus takistavat Türgi riigi edendamist veel enam (Mango 1999, 19). Türgi liberaalne opositsioon prioritseeris aga Atatürgi võimu piiramise ning radikaalsete vasakpoolsete jaoks esindas kurdide omavalitsemine hoopiski maaomanike ja hõimuliidrite huve (Mango 1999, 19).

Kurdi küsimus liikus taaskord päevakorda 1925. aastal šeik Saidi ülestõusuga Kagu-Türgis, mis oli esimene etno-religioosne ülestõus noore riigi ajaloos (Yavuz 2001, 8; Mango 1999, 19). Tuhanded kurdid alustasid relvastatud vastupanu Atatürgi keskvalitsuse vastu juhitud hõimu- ja usuliidri šeik Saidi poolt (Olson & Tucker 1978, 195-196). Eksisteerib debatt selle üle, kas ülestõus oli oma olemuselt peamiselt religioosne (vastureaktsioon kemalismile ja kalifaadi lagunemisele) või natsionalistlik (eesmärgiks rajada iseseisev kurdi riik ehk setsessioon) (Lahdili 2018, 18; Olson 2000, 69-72). Võib öelda, et mõlemad elemendid olid ülestõusus esindatud. Valitsusevastase meeleolu põhjustajateks võib pidada selle püüdeid juurutada lääne väärtuseid ja türgi identiteeti, eriti otsuseid saata laiali usukoolid ning seada ainsaks õppekeeleks türgi keele (Olson & Tucker 1978, 197). Piirkonnas kuulutati välja kaitseseisukord ning õhurünnakute abiga suruti ülestõus maha (Olson 2000, Mango 1999, 19). Vägivaldne ülestõus avaldas aga mõju kurdidele suunatud poliitikatele ka aastaid peale selle allasurumist. See tuleb välja võrreldes Atatürgi

väljaütlemisi iseseisvumisperioodil ning tema valitsusperioodi lõpus, kui aastal 1937 peetud kõnes Diyarbakiris (Türgi suurim kurdidega asustatud linn ja ülestõusu alguspunkt) ei maininud ta kordagi kurde (Olson & Tucker 1978, 200). 1925. aasta teisel poolel keelas haridusministeerium ära sõnade nagu kurd, tšerkess, laz, Kurdistan ja Lazistan kasutamise ning kuigi selle tegemisel ei vihjatud ühisele põlvnemisloole, vaid pigem terminite lõhestavale iseloomule, siis seda tegi samal aastal ilmunud raamat *Türk Tarihin Ana Hatlari* (Türgi ajaloo piirjooned), kui see vihjas, et kurdide eelkäijad põlvenisid türklastest (Mango 1999, 20). Inspireeritud Prantsusmaast ning selle assimileerivatest poliitikatest võeti 1934. aasta 14. juunil vastu asundusseadus, mis muutis kõigi Türgi kodanike assimileerimise türgi kultuuri valitsuse ametlikuks poliitikaks ja asustas Balkanist ja Kaukaasiast pärit immigrandid kurdidest enamusega aladele (Ozkirimli 2014, 1067; Mango 1999, 20-21; T. C. Rezmi Gazete 1934).

Şeik Saidi ülestõus ei jäänud ainsaks antud perioodil (näiteks Ararati ülestõus 1930 ja Dersimi ülestõus 1937-8), kuid see seostub selgeimalt teatud natsionaliseerivate protsesside kiirendumisega ning kinnitas kemalistlike reforme ning türgi natsionalismi (Olson, 2000; Olson & Tucker 1978, 211). Şeik Saidi ülestõusu allasurumine suurendas kurdide rahulolematust ning vastuseisu valitsusele ning andis hoogu tärkavale kurdi natsionalismile (Olson & Tucker 1978, 211). Sõjaväe suuremääraline kaasamine 1925. aastal hoidis kurde uute mässude korraldamisest selle järel (Olson & Tucker 1978, 199).

Şeik Saidi ülestõusust osavõtjad kasutasid ebatraditsioonilisi vägivaldseid vahendeid oma eesmärkide taotlemisel. Riigi nõusoleku saavutamine traditsiooniliste poliitiliste vahendite kaudu oli keeruline, mis seletab meetodi valikut. Samuti esinesid ka Cunninghami väljatoodud mõjutegurid nagu täieliku iseseisvuse nõudmine, poliitiline tõrjutus ja majanduslik ebakindlus, mis samuti suurendavad tõenäosust, et grupid taotlevad oma eesmärgi ebatraditsiooniliste poliitiliste vahendite abil (Cunningham 2013, 296-301). Ülestõus kinnitab Stephani ja Chenowethi väidet, et vägivaldsed liikumised kukuvad suurema tõenäosusega läbi, kuna valitsustel on kergem õigustada vägivalda kasutamist nende vastu ning, et avalikkus on vähem altim vägivaldsete liikumiste taha seisma, kuna need seostuvad ekstremismiga (Stephan & Chenoweth, 2008, 9). Seda näitab samuti asjaolu, et ka opositsioon oli olukorrast tingituna sunnitud ülestõusu-järgseid reforme heaks kiitma, sest vastupidine käitumine võis näida reetlikuna ning enda seostamisena riigivastase grupiga (Olson & Tucker 1978, 211). Võib öelda, et kurdid kukkusid oma eesmärkide taotlemisel antud perioodil läbi, sest ei saavutatud riigi nõusolekut, ülestõusus osalejad ega ka keegi teine

ei suutnud täita sõnastatud eesmärke (setsessioon, kalifaadi taastamine) ega ka kuidagi parandada kurdide olukorda Türgis

Riik kasutas perioodil vahendina assimileerivaid poliitikaid, mis süvenesid peale 1925. aastat ning nende repressiivsuse tase tõusis. Türgi riik ei suutnud ära hoida sellele suunatud vägivalda ega ka lõhede süvenemist ühiskonnas, mille tõttu võib selle tegevust pidada läbikukkunuks. Mõlema osapoole tegevus võimendas kurdi ja türgi natsionalismi. Suhted kahe osapoole vahel halvenesid tingituna nii kurdide kui riigi vahendite vägivaldsusest, kasvavast natsionalismist mõlema osapoole esindajate seas ning riigi assimileerivatest ja represseerivatest poliitikatest. Rajasõltuvuse süvendamises oli tähelepanuväärne šeik Saidi ülestõus, mille pärandiks oli nii türgi kui kurdi natsionalismi tõus, türgi identiteedi pealesurumine ning kurde puudutavad assimileerivad represseerivad poliitikad. Sellest annavad tunnistust sündmused nii sellel perioodil (näiteks asundusseadus ja keelud sõnadele kurt ja Kurdistan) kui ka tulevastel.

3.2. sõjalised riigipöörded ja kurdide vasakpoolsed liikumised (1960-1987)

Perioodil võttis aset kaks otsustavat murdepunkti. Nendeks olid 1960. aasta riigipööre ning 1980. aasta riigipööre. Võrdluses eelneva perioodiga 1923-1960 oli selle perioodi puhul kurdide tegevus 60ndatel vabam ja rahumeelsem, kuid 80ndatel vastupidi, piiratum ning vägivaldsem. 60ndatel kasutati kurdide poolt varasemast suuremal määral mittevägivaldseid poliitilisi vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks näiteks osana kohalikust töölisparteiist. See muutus 70ndatel, mil tekkisid vägivaldsed vasakpoolsed organisatsioonid ja kulmineerus laiaulatusliku vägivalda kasvuga 80ndate keskel. Hüpotees 1 sai perioodil osaliselt kinnitust. Kuigi kurdide 60ndate rahumeelsemale tegevusele järgnesid 70ndatel repressioonid, siis kui vägivald laiemalt kasutusele võeti, kasvas ka riigi poliitikate repressiivsus ja riigipoolne vägivaldsus märkimisväärselt. Kurdid ei suutnud oma eesmärkide taotlemisel edu saavutada, taaskord oli olukord pigem vastupidi kui kurdide poliitilisele tegevusele järgnesid aina suurema repressioonid. Riigi poliitikates esines vähem repressiivsust 60ndatel, kuid see tõusis 70ndatel ja omakorda veel 80ndatel. Perioodile on omane sõjaväe tihe sekkumine riigiasjadesse. Ka riik ei olnud edukas oma eesmärkides. Assimileerivad repressiivsed poliitikad ei suutnud ennetada ekstreemsemaid vastupanu vorme. See pigem andis neile hoogu. Seega sai hüpotees 2 antud perioodil kinnitust.

Tabel 4. Riigi poliitika perioodil sõjalised riigipöörded ja kurdide vasakpoolsed liikumised (1960-1987)

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	Repressiivsus	Tulemus	Eesmärk
1960. aasta riigipööre - 1971	sõjaväe suur mõjuvõim valitsuse üle	Assimileerivad poliitika	Pigem madal	Muutused põhiseaduses; suurem mobilisatsioon	+/-
1971-1980	Puudub	Assimileerivad poliitika	Pigem kõrge	Äärmuslike liikumiste juurdekasv	-
1980. aasta riigipööre - 1987	setsessionismi, äärmusluse ja PKK toetuse kasv	Assimileerivad poliitika	Kõrge	PKK põgenemine Süüriasse kuni 1984. PKK naasmine ja vägivalla kasv	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud; +/- = saavutati teatud määral.

Tabel 5. Kurdide poliitiline tegevus perioodil sõjalised riigipöörded ja kurdide vasakpoolsed liikumised (1960-1987)

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	Vägivaldsus	Tulemus	Eesmärk
1960. aasta riigipööre - 1971	puudub	Traditsioonilised ja ebatraditsioonilised poliitilised	madal	Piirangud kurdide poliitilisele tegevusele	-
1971-1980	puudub	Ebatraditsioonilised poliitilised	kõrge	Riigi kasvanud vastupanu kurdi natsionalismile	-
1980. aasta riigipööre - 1987	puudub	Ebatraditsioonilised poliitilised	kõrge	Kurdi ja Türki natsionalismi kasv; Eriolukord Kagu-Türgis	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud.

Türgi riigi ajalugu on tikitud sõjaväe sekkumistega riigivalitsemisse, mis viis sealhulgas läbi kolm riigipööret ning muutis põhiseadust (Kurban 2020, 38-39). Ka parasjagu kehtiv põhiseadus on 80ndatel sõjalise hunta poolt vastu võetud. Esimene sõjaväe laiaulatuslik sekkumine riigivalitsemisse võttis aset 1960. aastal, mil see saatis DP laiali ja pani selle juhid kohtu alla süüdistades neid põhiseaduse rikkumises (Kurban 2020, 40). 1961. aastal võeti sõjaväe juhendamisel vastu uus põhiseadus, milles rõhutati võimude lahusust, riigi põhinemist inimõigustel ja sisaldas ulatuslikku õiguste deklaratsiooni (Kurban 2020, 41; Constitution of the Turkish Republic 1961). Uues põhiseaduses loodi samuti sõjaväe tähtsamatest liikmetest ja ministritest koosnev Rahvusliku Julgeoleku Nõukogu, mille ülesandeks sai kommunikeerida oma arvamusi valitsusele teemadel, mis puudutavad rahvuslikku julgeolekut (Constitution of the Turkish Republic 1961, 30). See asetas sõjaväe riigivalitsemisele lähemale viisil, mis säilis ka peale võimu üleandmist.

60ndatel võib täheldada kurdi küsimuse ilmalikustamist, kui kurdi identiteedi kujundamisel ei mänginud kesket rolli enam hõimu- ega usuliidrid, vaid vasakpoolsed intellektuaalid, kel oli uue põhiseadusliku korra all võimalik nüüd vabamalt areneda ja tegutseda (Yavuz 2001, 9). 1965-1968 avaldati kahekeelseid türki-kurdi ajakirju (Yavuz 2001, 9). Kurdi küsimus sai sotsialistliku mõõtme, hõlmates endas kohaliku töölispartei katset toetust koguda, milles rõhutati majanduslikku ebavõrdsust kurdide poolt asustatud piirkondade ja ülejäänud riigi vahel (Yavuz 2001, 9-10). Sõjaväe taaskordsel sekkumisel keelati aga 1971. aastal ära töölispartei ja selle kurdidedga seotud allüksused (Yavuz 2001, 10). Kurdide tegevus sai taaskord vägivaldse mõõtme 70ndatel, kui näiteks 1978. aastal rajati *Partîya Karkerên Kurdistanê* (Kurdistani Töölisparei, edaspidi PKK) (Cornell 2001, Robbins 1993, 662). PKK, mis oli kurdi marksistlik-leninistlik poliitiline partei, loodi juhitud Abdullah Öcalani poolt, ja selle eesmärgiks oli rajada marksistlik kurdi riik (Cornell 2011). PKK seadis oma tegevuse keskseks probleemiks hõimuühiskonna, mille liidrid teevad koostööd riigiga, et madalamaid klasse ära kasutada (Cornell 2011).

1980. aastal võttis aset järjekordne riigipööre, seati sisse kaitseseisukord üle Türki ning seejärel määrati riigi peamiseks murepunktideks radikaalne islam, radikaalne vasakpoolsus ning kurdi natsionalism, mis tõi endaga igasuguse kultuurist tulenevate eripärade väljendamise keelustamise (näiteks kurdi keele kasutamine) (Encyclopaedia Britannica a; Yavuz 2001, 10; Robbins 1993, 662). Riigipöörde üks peamisi põhjuseid oligi kurdi natsionalism ning selle vägivaldne manifesteerimine Kagu-Türgis PKK näol, kuigi organisatsiooni tegevus oli tol perioodil veel väikesemõõtmeline võrdluses järgneva dekaadiga (Robbins 1993, 662). 1982. aastal sõjaväelise hunta all vastuvõetud põhiseadus lõi

võimaluse eriolukorra väljakuulutamisel inimõigustest põhiseadusliku korra alusel kõrvale vaadata, kaotades vajaduse põhiseadusliku järelvalve järele täidesaatva võimu dekreetide puhul ning lasi neil reguleerida põhiõiguseid (Kurban 2020, 47). Lisaks eelmainitud represseerivatele poliitikatele, sekkus sõjavägi Kagu-Türgis suure jõuga, mille tulemusena võttis PKK varju Süürias (kuid taasalustas rünnakutega 1984), ning suur osa kurdidest, eriti vasakpoolsed ja natsionalistid, liikusid Euroopasse (Robbins 1993, 662-664). See aitas Lääne-Euroopas tekitada Türgi-vastast meeleolu, mis on panustanud suhete halvenemisele kahe osapoole vahel (Robbins 1993, 663). Samuti jäi nüüd kurdidele vaid kaks varianti - riigi poliitikatega kaasaminek või radikaliseerumine (Robbins 1993, 663). Vahepealne tegevus tõi endaga nii PKK kui ka riigi pahameele (Cornell 2001). PKK ei suunanud oma vägivalda ainult riigi vastu, vaid ründas ka tsiviilisikuid, kaasa arvatud kurde, kes ei jaganud nende maailmavaadet (Cornell 2001). Kurdid, kes jäid Kagu-Türgi provintssidesse, kuhu nii riigi kui ka PKK represseerivad tegevused suunatud olid, ei näinud tihti PKK-d kuidagi paremas valguses võrreldes riigiga (Cornell 2001). Öcalani isikukultus ja megalomaania, millest andsid tunnistust teised kurdide liidrid tol ajal, marksismi suutmatus võluda suurt osa kurdi elanikkonnast ning eelmainitud vägivald muutis PKK suurele osale kurdidest vastumeelseks, samas panustas riigi tahtmatus lubada mõõdukat opositsiooni kurdi küsimuses PKK toetuse kasvule 80ndate teisel poolel (Cornell 2001; Robbins 1993, 663).

Peale 1961. aastat kasutasid kurdid suuremal määral ka mittevägivaldseid poliitilisi vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks. Näiteks manifesteerus see partei tegevuse kaudu. Seda võimaldasid 1961. aasta muutused põhiseaduses. See aga lakkas 70ndatel, mil järjekordne sõjaväe sekkumine riigivalitsemisse kitsendas võimalusi, mille kaudu kurdid said poliitikas kaasa rääkida ning oma eesmärgi taotleda. Seejärel kujunesid kurdide vahendid jällegi peamiselt ebatraditsioonilisteks ja kasvas vägivaldsus ning setsessionism. Eriti intensiivseks kujunes vägivald alates 1984. aastast, mil PKK taasalustas rünnakutega Türgis peale tagasitõmbumist 4 aastat varem tingituna riigi intensiivistunud võitlusest organisatsiooni vastu. Üleüldiselt viis vägivalla lisandumine kurdide vahendite hulka, millega osad neist püüdsid oma eesmärgi saavutada, repressioonide ja riigipoolse vägivalla kasvuni. Kurdid ei suutnud riigi nõusolekut mitte ühegi sõnastatud eesmärgi jaoks saavutada ning ei suudetud ka kurdide heaolu parandada ega õiguseid suurendada.

Periood näitas 1961. aasta põhiseaduses tehtud muudatuste näol, et kui riigi tolerantsus vähemuste vastu tõuseb, siis ka mobilisatsioon suureneb - see aga ei kasvatanud vägivaldset vastupanu ega setsessiooni riski. Need nähtused kaasnesid repressiivsemate poliitikate ja vägivalla rakendamisega. Kuigi PKK ei olnud paljude Türgis elavate kurdide

jaoks meelepärane alternatiiv riigile, mille toel oma eluolu parandada ja eesmärkide poole püüelda, siis riigi äärmiselt repressiivsed poliitikad ei jätnud ruumi mõõdukale opositsioonile. Riigi repressiivsuse kasv ei suutnud ekstreemsemaid vastupanu vorme ennetada. Pikas plaanis ei suutnud riigipoolne repressioon vägivallale ega setsessionistlikele liikumistele lõppu teha. See tekitas vaid mainekahju välismaal ja suuremat radikaliseerumist kurdide seas. Kurdide ja riigi vahelised suhted halvenesid veel enam võrreldes eelneva perioodiga, sest mõlema osapoole vägivaldsus ja vastandumine kasvas ning valitsuse poliitikad seadsid veel enam piiranguid kurdidele.

1960. aasta riigipööre võimaldas küll viia sisse kodanike õiguseid laiendavaid muutuseid põhiseadusesse, kuid pani alguse sõjaväe sekkumisele riigiasjadesse. See on otsustav murdepunkt, mille pärandiks on sõjaväe suur mõjuvõim valitsuse üle. Seda kinnitas Rahvusliku Julgeoleku Nõukogu loomine. Kurdi küsimus oli (taaskord) rahvusliku julgeoleku küsimus ning ühiskondlik debatt selle üle ei olnud võimalik. Rajasõltuvad protsessid, mis on varasemalt oma alguse saanud Sévres' rahulepingust ning šaik Saidi ülestõusust, on jätkunud ka sel perioodil ja väljendunud kestvate (ja kasvavate) piirangutena end kurdina identifitseerimisele ja vastandumisena, mis on põhjustatud kurdi ja türgi natsionalismi kasvust. Teine otsustav murdepunkt perioodil oli 1980. aasta riigipööre, milles ise on näha varasema pärandi mõju (nagu sõjaväe sekkumine riigiasjadesse ning kurdi identiteedi väljendamise tõlgendamine kui oht julgeolekule). 1980. aasta riigipöörde ja sellele järgnenud eriti represseerivate poliitikate ning PKK vägivaldse allasurumise (mõjutades ka tsiviilisikuid) pärandina kasvas setsessionism, äärmuslus ning toetus PKK-le. Selle mõju säilis ka tulevikus.

3.3. Eriolukord Kagu-Türgis ning katsed pingeid maandada (1987-2002)

Perioodil võttis aset üks otsustav murdepunkt. Selleks oli Öcalani kinnipidamine 1999. aastal. Kurdid kasutasid 1999. aastani peamiselt ebatraditsioonilisi ja vägivaldseid vahendeid oma eesmärgi saavutamiseks, kuigi moodustati parteisid ja osaleti ka valimistel. Peale 1999. aastat vägivaldsus vähenes, sest kasutati varasemaga võrreldes rohkem ebatraditsioonilisi poliitilisi vahendeid, mis ei hõlmanud endas vägivalda. 2002. aastal võeti vastu mitmeid seaduseid, mis laiendasid kurdide õiguseid, kuid selles mängis suuremat rolli pigem Türki võimalus liituda Euroopa Liiduga, kui kurdide poliitiline tegevus. Hüpotees 1 saab antud perioodi lõikes pigem kinnitust. Kuigi Kurdide poolne surve ei andnud soovitud tulemust, siis on võimalik, et PKK vägivalla langus andis riigile rohkem ruumi viia läbi Euroopa Liidule meelepärased

muudatusi. Riik kasutas endiselt assimileerivaid repressiivseid poliitikaid, kuid aja edasi minnes repressiivsus teatud piirides vähenes. Kombinatsioonina nii PKK kui ka riigi tegevusest oli perioodi teisel poolel täheldatud teatud määral repressiivsuse ja vägivalda langust. Seda ei saa ilmtingimata tõlgendada kummagi osapoolle eduna eesmärkide saavutamisel ja selge mõjuna teisele osapoollele, kuid on võimalus, et osapooled võimaldasid üksteisel käituda vastavalt oma isiklikele soovidele. Hüpotees 2 sai pigem kinnitust.

Tabel 6. Riigi poliitikad perioodil eriolukord Kagu-Türgis ning katsed pingeid maandada (1987-2002)

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	Repressiivsus	Tulemus	Eesmärk
1987-1999	puudub	Assimileerivad poliitikad	kõrge	Kestev vägivaldne konflikt	-
Öcalani kinnipidamine (1999) - 2002	puudub	Assimileerivad poliitikad	keskmine	Kurdide õiguste piiratud kasv; jätkuv rahulolematuse	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud

Tabel 7. Kurdide poliitiline tegevus perioodil eriolukord Kagu-Türgis ning katsed pingeid maandada (1987-2002)

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	vägivaldsus	Tulemus	Eesmärk
1987-1999	puudub	Traditsioonilised; Ebatraditsioonilised poliitilised	kõrge	Relvarahu läbikukkumine	-
Öcalani kinnipidamine (1999) - 2002	Muutus PKK eesmärgis, ideoloogias ja vahendites	Traditsioonilised; Ebatraditsioonilised poliitilised	Pigem madal	Ühepoolse relvarahu sisseseadmine	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud.

Erinevalt varasematest sõjaväe sekkumistest riigivalitsemisse, mil võim oli peagi antud tagasi tsiviilisikutele (kuigi sõjaväe dikteeritud tingimustel), siis peale 1980. aasta riigipöörde oli selle eestvedaja kindral Kenan Evren aastani 1989 Türki president (Robbins 1993, 664).

1987. aastal seati Kagu-Türgi kümnes provintsis sisse kaitsesisukorda asendav eriolukord, millega allutati piirkond õigus- ja haldusnormidele, mis erinesid üleäänud riigist ja seeläbi tekitati rohkem vahendeid, millega kurdide vastupanu hallata (Yavuz 2001, 13; Robbins 1993, 664). See kehtis aastani 2002 (Kurban 2020, 62-63). Eriolukord süvendas majanduslikke erinevusi piirkonna ja ülejäänud Türgi vahel veelgi, mis oli juba varasemalt mahajäänud (Yavuz 2001, 13-14). 1990. aastaks oli üldine vägivalla tase kasvanud veel enam ning see tipnes aastal 1993 (Ünal 2016, 97; Robbins 1993, 665). Kasvutrendis oli samuti avalik toetus PKK-le, ning Kagu-Türgis oli oht, et puhkeb kodusõda (Robbins 1993, 665). Olukorra maandamiseks otsustas valitsus loobuda teatud piirangutest mitte-türgi keeltele ja see tekitas debati kurdi küsimuse üle, mida riigis varem polnud eksisteerinud (Robbins 1993, 666). 1991. aasta parlamendivalimiste järel oli osa koalitsioonivalitsusest *Sosyaldemokrat Halkçı Parti* (Sotsiaaldemokraatlik populistlik partei, edaspidi SHP), mis oli kogunud toetust kurdide seas, kui see moodustas valimisliidu kurdimeelse *Halkın Emek Partisi-ga* (Rahva tööpartei, edaspidi HEP) selle ärakeelamise järel (Robbins 1993, 666).

HEP demonstreerib hästi kurdimeelsete parteide raskusi valimistel kandideerida. Perioodil 1990-2020 on riigi parteide keelustamise tõttu eksisteerinud kokku 8 sarnase liikmelisusega kurdimeelset poliitilist parteid, mis on peale keelustamist üldiselt uue nime all taas ilmunud (Bengio 2015, 25). Kuigi PKK ja eelmainitud parteide vahel puudub struktureaalne integratsioon, on seos nende vahel alati olemas olnud, peamiselt tingitult asjaolust, et neil on tihti sarnane toetajaskond, emotsionaalsed sidemed (parteide liikmete lähedased on seotud PKK-ga) ning mõlemad osapooled saavad nende ebamäärasest suhtest kasu lõigata, mille puhul partei on legitiimsem radikaalsemate kurdide silmis ning PKK-l on seos ka traditsiooniliste poliitiliste institutsioonidega (O'Connor 2017, 14; Barkey 1998: 136).

Positiivne atmosfäär muutusteks ei realiseerunud aga eluliste sammudena olukorra leevendamiseks, kuna sõjaväel oli endiselt oluline mõjuvõim valitsuse üle, osa kurdidest parlamendisaadikutest suutsid end oma käitumise tõttu avalikkusest ja potentsiaalsetest liitlastest võõrandada ning samaaegselt ei olnud mõlema poole kõva käe leeri toetajad (PKK ja teatud türgi natsionalistid) valmis oma tegevusi piirama (Robbins 1993, 666-667). Tähelepanuväärne aasta oli 1993, mil PKK mõistis, et see ei suuda otseses sõjapidamises võita ja asus eemalduma seisukohast rajada iseseisev marksistlik Kurdistan ning samaaegselt algatas kurdi juurtega president Turgut Özal dialoogi konflikti lahendamiseks (Ünal 2016, 98; Gunter 2000, 853). Koalitsioonivalitsus, mis hõlmas ka CHP-d, tunnistas 1993. aasta peaministri visiidil Diyarbakiris, esmakordselt kurdide olemasolu Türgis (Ünal 2016, 98).

Peale valitsuse esindajate ja PKK-vahelisi salajasi kohtumisi, lasi Öcalan 1993. aasta märtsis sisse seada relvarahu (Ünal 2016, 98). President Özal suri aga kuu hiljem, ning mõni aeg peale seda tapeti PKK poolt 33 relvastamata sõdurit, kes olid teel koju puhkusele, märkides relvarahu lõppu (Ünal 2016, 98). Järjekordne murdepunkt Türgi-kurdi suhetes võttis aset 6 aastat hiljem, mil Türgi valitsus suutis mõjutada Süüriat nii, et see lõpetaks PKK toetamise, mis viis Öcalani põgenemiseni ja kinnipidamiseni 1999. aasta veebruaris Nairobis, Keenias (Yavuz 2001, 15). Selleks ajaks oli PKK ja riigi vaheline konflikt nõudnud üle 31 000 elu, hävitanud 3000 küla ning viinud 3 miljoni inimese ümberasustamiseni (Gunter 2000, 849).

Öcalani vahistamine viis algselt vägivalla tõusuni nii Türgis kui ka Euroopas peale tema venna, Osman Öcalani üleskutset kättemaksuks (Gunter 2000, 850-851). Sellele järgnes aga peagi Öcalani pöördumine, milles avaldas ta soovi edendada demokraatiat Türgis, teha koostööd riigiga ning laiendada kurdide õiguseid osana Türgist (Gunter 2000, 854). Öcalan näis olevat loobunud setsessionismist ning asendanud marksistliku võitluse demokraatlike väärtuste edendamisega. PKK seadis sisse relvarahu, kohandas oma eesmärgid vastavalt Öcalani pöördumisele ning keskendus enda maine kui kurdide legitiimne poliitilise esindaja, edendamisele (Ünal 2016, 101). Perioodil 1999-2003 langes vägivalla tase Türgi-kurdi vahelises konfliktis ning pro-PKK mittevägivaldsete ürituste arv tõusis perioodil 2000-2003 (Ünal 2016, 101). 1999. aasta aprillis toimusid parlamendivalimised, mille tulemusena asus riiki juhtima natsionalistlik koalitsioon (Gunter 2000, 851). Türgi valitsus Öcalani pakkumisest koostööd teha kinni ei haaranud ja ta mõisteti süüdi riigireetmises, mille karistuseks määrati surmanuhtlus (Gunter 2000, 854). Türgi uut valitsust motiveeris aga kurdi küsimusele lahendust leida ja demokraatlike reforme läbi viia võimalus liituda Euroopa Liiduga - 1999. aasta detsembris peetud Euroopa Ülemkogu kohtumisel Helsingis tunnustati Türgit kandidaatriigina (Yavuz 2001, 16). Seejärel avaldas välisminister Ismail Cem telekanalis CNN-Türk arvamust, et ringhääling teistes keeltes, nagu kurdi keel, peaks olema lubatud, kuid sellest väitest eemaldusid nii peaminister kui ka Rahvusliku Julgeoleku Nõukogu peasekretär (Gunter 2000, 863).

Kui 1998. aastal pidas 39,3% Türgi kodanikest riigi suurimaks ohuks terrorit ja turvaprobleeme, siis 2002. aastaks oli see number langenud 5,5%-ni (Erder 2002, 17-18). 2002. aastal võttis parlament vastu mitmeid seaduseid, mis laiendasid kurdide õiguseid seoses nende keele ja kultuuri väljendamisega ning Öcalani surmanuhtlus muudeti eluaegseks vangistuseks (Gunter 2004, 201; Somer 2004, 236). Seeläbi loodi legaalne raamistik kurdi keelseks ringhäälinguks ning kurdi keelseks õppeks (Somer 2004, 236). Kuigi uute seaduste

rakendamine venis ning neist jäi paljude kurdide arvamusel vajaka, oli see siiski suurim samm, mida Türgi valitsus oli seni astunud, et olukorda normaliseerida ning demokratiseerida (Somer 2004, 236).

Kurdid kasutasid perioodil suurel määral just ebatraditsioonilisi ja vägivaldseid vahendeid oma eesmärgi saavutamiseks. Vägivaldsus hakkas aeglaselt vähenema 1993. aastal ning saavutas madalseisu 2000ndatel peale Öcalani üleskutset edendada kurdide õiguseid Türgis demokraatlike põhimõtete rakendamise abil. Peale seda püüdis PKK pöörata rohkem tähelepanu mittevägivaldsete vahenditele ning ehitada üles oma mainet kui kurdide legitiimne esindaja. Öcalani kinnipidamine 1999. Aastal on oluliseks murdepunktiks, mille pärandiks on muutus PKK vahendites, ideoloogias ja eesmärkides. Kurdi poliitiliste parteide näol, kelle liikmed pääsesid küll parlamenti üldiselt iseseisvate kandidaatidena, kasutati ka traditsioonilisi vahendeid. Samas oli selliste vahendi rakendamine keerulisem piirangute tõttu, mis kurdidele enda väljendamiseks sisse seatud olid. Võimalust muutusi läbi viia koostöös parlamendis piiras ka kurdidest parlamendisaadikute enda käitumine. Kurdid ei osutunud oma eesmärkide taotlemisel edukaks. PKK ei suutnud riigi nõusolekut oma eesmärkide taotlemiseks saavutada. Läbikukkumine oli nii relvarahu sisseseadmine 1993. aastal, kui ka Öcalani katse valitsusega koostööd teha peale kinnipidamist. Ka parlamendiliikmetel ei õnnestunud riigi nõusolekut saada ja muutusi läbi viia. Kuigi võeti vastu mitmeid seaduseid, mis kurdidele õiguseid juurde andsid, ei olnud see kurdide otsese tegevuse tulemus, vaid Euroopa Liiduga liitumise võimaluse mõju riigile.

Riik kasutas peamiselt repressiivseid assimileerivaid vahendeid. Kerge muutus võttis aset peale Öcalani kinnipidamist, mil laiendati kurdide õiguseid seoses nende keele ja kultuuri väljendamisega, kuid see ei olnud kaugeltki piisav, et täielikult eemaldada repressiivsuse elementi riigi poliitikates.

3.4. AKP valitsus ja läbikukkunud rahukõnelused (2002-2020)

Perioodil 2002-2020 võttis aset üks otsustav murdepunkt. Selleks oli rahukõneluste läbikukkumine 2015. aastal. Selle pärandiks on natsionalismi kasv valitsuses. 2002-2020 esines kõige rohkem dialoogi osapoolte vahel ning riigi repressiivsus oli madalaim, võrreldes varasemate perioodidega, kuigi ka see varieerus. Dialoogist hoolimata, ei ole suudetud osapoolte vahelisi probleeme lahendada. Kestev tupikseis kurdide ja riigi suhetes on põhjustatud AKP aina autoritaarsemast ja natsionalistlikumast joonest ning säilinud turvaohust, mida Türgi valitsus näeb Süürias, peamiselt YPG-s. Kurdide vahendite valik

varieerus sel perioodil enim. Kurdide partei suutis esimest korda ületada 10% valimiskünnise ja pääses parlamenti, kuid rahukõneluste läbikukkumise järel süüdistati parteid koostöös PKK-ga ning arreteeriti paljud selle liikmed. Tingitud PKK ja kurdide parteide ebamäärasest suhtest ning valitsuse valmidusest seda enda huvides ära kasutada, on vägivalla varjund endiselt kurdide poliitilisel tegevusel. Kumbki osapool ei suutnud oma eesmärgke saavutada hoolimata mitmetest võimalustest, mis avanesid konflikti lahendamiseks. Hüpotees 1 sai perioodil pigem kinnitust, sest suurim põhjendus, mis kurdide huvide eiramiseks toodi, oli kurdide esindajate seos vägivallaga. Hüpotees 2 sai ka perioodil kinnitust, sest suure tõenäosusega on üks põhjustest, miks rahukõnelused said üldse aset võtta, valitsuse repressiivsuse langus 2000ndate alguses.

Tabel 8. Riigi poliitikad perioodil AKP valitsus ja läbikukkunud rahukõnelused (2002-2020)

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	Repressiivsus	Tulemus	Eesmärk
2002-2015	puudub	Assimileerivad poliitikad	Pigem madal	Varieeruv PKK vägivalla tase, kurdide pettumus AKP-s, avalikksue kriitika	-
Rahukõneluste läbikukkumine aastal 2015-2020	Natsionalismi kasv valitsuses	Assimileerivad poliitikad	keskmine	Vägivalla kasv; AKP-MHP liit; HDP liikmete arreteerimine	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud.

Tabel 9. Kurdide poliitiline tegevus perioodil AKP valitsus ja läbikukkunud rahukõnelused (2002-2020)

Aeg ja murdepunkt	Pärand	Vahend	Vägivaldsus	Tulemus	Eesmärk
2002-2015	puudub	Traditsioonilised ja ebatraditsioonilised poliitilised	keskmine	Avalikkuse rahulolematust "kurdi avanemisega"	-
Rahukõneluste läbikukkumine aastal 2015-2020	Natsionalismi kasv valitsuses	Traditsioonilised ja ebatraditsioonilised poliitilised	Pigem kõrge	Vägivalla kasv; AKP-MHP liit; HDP liikmete areteerimine	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud.

2002. aasta parlamendivalimiste järel tuli võimule Adalet ve Kalkınma Partisi (Õiguse ja Arengu Partei, edaspidi AKP). AKP on ise kirjeldanud ennast kui "konservatiivse-demokraatliku identiteediga mõõdukas-parempoolne partei" (Keyman 2010, 315). AKP-l õnnestus koguda palju toetust ka Kagu-Türgi sunniitidest kurdide seas, kuna see lubas astuda samme Euroopa Liiduga liitumiseks (mis hõlmas endas ka vähemuste õiguste laiendamist riigis), pani rõhku islamile kui rahvaid ühendavale jõule ning raamistas ennast kui parteid, mis soovib lahendada kurdi küsimuse kaasamata sõjaväge (Toktamis & David 2018, 662-663; Resch 2017, 4). Türgi võimalused liituda Euroopa Liiduga oli toonud vähemuste õigused esiplaanile, sest lahendus kurdide probleemile edendaks riigi võimalusi liikmelisuseks tunduvalt (Somer 2004, 251). PKK vägivaldsus oli 2004. aastal taas tõusutrendis (Bengio 2017, 27). Samal aastal oli riik alustanud ka kurdi keelsete teleprogrammide edastamisega, aga piiratud kujul (Ercan 2013, 116). 2005. aastal kuulutas tollane peaminister Recep Tayyip Erdoğan Diyarbakır, et kurdi probleem on tema enda probleem, mis oli esimene kord, mil valitsuse juht selgelt tunnistas kurdide kaebuseid ning ei raamistanud seda kui vaid "PKK probleemi" (Ünal 2016, 102).

AKP valitsus oli asunud otsima teed, kuidas konflikti lahendada, millest tulenevalt sai 2009. aastal alguse nii-öelda "kurdi avanemine", kui toimusid rahukõnelused AKP valitsuse ja PKK vahel Oslos (Bengio 2017, 28). Samal perioodil püüdis Erdoğan kaotada sõjaväe mõjuvõimu riigijuhtimises, mis oli ka suuresti edukas (Ercan 2013, 119-120). Eelnevat sündmuste jada on nähtud ka kui AKP katset kasvatada oma valijaskonda kurdide arvelt ning

allutada sõjavägi enda võimu alla (Ercan 2013, 119-120). 2009. aasta oktoobris võttis aset Haburi intsident, kui Öcalan saatis grupi PKK võitlejaid Iraagist Türki läbi Haburi piiriületuspunkti (Ercan 2013, 120). Kojutuleku asemel Iraagi mägedest raamistati see sündmus aga meedias kui PKK võidu tähistamist, kuna piiripunkti kogunes suur hulk tähistavat rahvast, mis mõjus avalikkusele eemaletõukavalt (Ünal 2016, 105). AKP sai palju kriitikat ka sõjaväelt ning opositsiooniparteidelt, kes süüdistasid seda PKK-le legitiimsuse andmises (Ünal 2016, 105). AKP eemaldus rahuprotsessist ning süüdistas PKK-d ning kurdi *Demokratik Toplum Partisit* (Demokraatliku Ühiskonna Partei, edaspidi DTP) selle väärkasutamises ja rikkumises (Ünal 2016, 105). Detsembris 2009 suleti DTP Türgi Põhiseadusliku Kohtu poolt, süüdistades parteid lähedastes suhetes PKK-ga - samamoodi oli läinud ka DTP nelja eelkäijaga (Ünal 2016, 106). Ametliku lõpu sai rahuprotsess 2011. aastal, mil kõnelused Oslos lakkasid (Ünal 2016, 106). Vägivald mõlemal poolel, mis polnud rahuprotsessi ajal lakanudki, tõusis taas (Ünal 2016, 117).

Uued rahukõnelused valitsuse, PKK ning kurdimeelse Halkların Demokratik Partisi (Rahva Demokraatlik Partei, edaspidi HDP) vahel said alguse 2013. aastal, aga kukkusid läbi 2015. aasta suvel ja vägivallatase konfliktis kerkis uuesti (Bengio 2017, 29). Viimase läbikukkumise taga oli suuresti kodusõda Süürias, mil PKK sidemetega *Yekîneyên Parastina Gel* (Rahva Kaitse Üksused, edaspidi YPG) kogus rahvusvahelist toetust võitluses Iraagi ja Levandi Islamiriigi ehk ISIS-e vastu (kuigi PKK on USA ja NATO poolt määratletud terroriorganisatsioonina) (Resch 2017). See ähvardas võimutasakaalu Türgi sõjaväe ja PKK vahel ning tõi tagasi üleskutsed luua iseseisev kurdi riik (Resch 2017, 8-10). Rahukõnelustest tingitud relvarahu oli ära kasutanud PKK, mis oli teatud Kagu-Türgi piirkondades hakanud oma mõjuvõimu kasvatama (Akyol 2015). Türgi ignorantsus üleskutsete suhtes aidata piiritaguseid kurdide kogukondi (ja seeläbi toetada ka YPG-d) ning läbirääkimiste aeglane tempo tekitas Türgi kurdides rahulolematust (Resch 2017, 9-10). Rahukõnelused AKP-ga hakkasid ähvardama ka HDP usaldusväärsust, mis tekitas pinget parteide vahel (Resch 2017, 10). Rahukõnelustele pani ametliku lõpu Erdoğan väide nagu Türgis puuduks kurdi küsimus (Resch 2017, 10; Hurriyet Daily News 2015). 2015. aasta rahukõneluste läbikukkumist võib pidada otsustavaks murdepunktiks, mille pärandiks on natsionalistlikum valitsus.

2015. aastal oli HDP pääsenud 13 % suuruse häälesaagiga parlamenti, olles esimene kurdi partei, mis 10% häälekünnise oli suutnud ületada ning seeläbi takistas see AKP-l saavutada absoluutset enamust parlamendis (Resch 2017, 11). Rahukõnelustel oli ka varjatud motiiv - saada HDP toetus muuta Türgi presidentaalseks riigiks ning kui see kadus, moodustas AKP liidu natsionalistliku Milliyetçi Hareket Partisiga (Rahvusliku Liikumise

Partei, edaspidi MHP), milleks pidi AKP jätma kõrvale kurdidest vähemuse huvid ning omanadama natsionalistlikumad aated (Resch 2017, 10-12). Rahukõneluste tulemusena tugevnes PKK, kuid selle vägivaldsuse tõttu on toetus organisatsioonile vähenenud (Resch 2017, 13). Suurim kaotaja oli HDP, kelle liidrid Selahattin Demirtaş ja Figen Yüksekdağ vahistati aastal 2016 süüdistatuna terrorismis (Duran & Bellut 2020; Resch 2017, 13). Euroopa Inimõiguste Kohus mõistis 2018. aastal Demirtaşı vahistamise hukka ning nõuab tema kohest vabastamist, Yüksekdağ kohta pole veel otsust langetatud (Human Rights Watch 2020). Sellele järgnesid ka mitmed teised HDP liikmete arreteerimised, üldiselt seotud terrorismi süüdistustega (Hurriyet Daily News 2020). 2015. aasta järel on olukorras säilinud tupikseis, kus jätkuv turvaohu Süüria näol, MHP ja AKP natsionalistlik liit ning AKP aina autoritaarsem joon takistavad probleemile lahendust leida.

HDP on läbi aegade populaarseim Türgi kurdi partei. 2002-2020 on periood, mil kurdid on enim kasutanud traditsioonilisi poliitilisi vahendeid oma eesmärgi saavutamiseks. See aga neil ei õnnestunud. Riigi poorsed piirid, mis on võimaldanud PKK-l varjuda naaberriikides, hoiab endiselt vägivaldset konflikti elus. Valitsus nägi perioodil kurdides nii turvariski kui ka ohtu oma võimule, mille tõttu selle poliitikate repressiivsus ei kadunud. Oma rolli rahukõneluste läbikukkumisel mängis ka avalikkuse rahulolematus. Ka riik ei suutnud oma eesmäärke täita.

4. Tulemuste koondanalüüs

Järgnevalt hinnatakse nelja perioodi analüüsi tulemusi. Tuuakse välja, 1) mis on olnud perioodide lõikes täheldatud rajasõltuvad protsessid 2) kas hüpoteesid 1 ja 2 osutusid tõeseks 3) kuidas määratleda nelja perioodi lõikes Türgi riiki suhetes selle vähemustega.

1) **Rajasõltuvuslikud protsessid.** Kokkuvõttes tuvastati uuritavate perioodide lõikes viis rajasõltuvuslikku protsessi. Esimene neist on Türgi kujunemine antietniliseks režiimiks, mille alguseks saab pidada Sévres' rahulepingut, kuid mida kinnitas šaik Saidi mäss (1925). Need sündmused raamistasid kurdi etnose väljendamise ohuna riigi julgeolekule. Teine täheldatud rajasõltuvuslik protsess on sõjaväe mõjuvõimu kasv valitsuse üle, mille puhul oli otsustavaks murdepunktiks 1960. aasta riigipööre (esimene sõjaväe äärmuslik sekkumine valitsemisse), mille tulemusena loodi Rahvusliku Julgeoleku Nõukogu. Seda protsessi on aga tagasi pööranud AKP juhitud valitsus. Sõjaväe varasem suur mõjuvõim on takistanud avalikku debatti kurdide kaebuste üle ning sidunud teema veel enam julgeolekuga. Kolmas rajasõltuvuslik protsess on äärmusluse ja vägivaldsuse kasv kurdide eesmärkide taotlemisel.

Selle puhul oli otsustav murdepunkt 1980. aasta riigipööre, mis viis laiaulatusliku vägivallani Kagu-Türgis jätmata ruumi mõõdukale opositsioonile. Seetõttu kasvas ka PKK toetus nii kohalike kurdide seas aga ka välismaal. See on sidunud PKK võitlusega kurdide õiguste eest nii, et sidemed organisatsiooniga on olnud ka kõikidel märkimisväärsel kurdide parteidel, kes on liikmeid parlamenti saatnud. Neljas rajasõltuvuslik protsess on muutus PKK kesksetes ideedes ja vahendites. Kui varem oli organisatsiooni eesmärk iseseisev marksistlik Kurdistan, siis nüüdseks on selleks autonoomia demokraatlikumas Türgis. PKK muutus setsessionistlikust rühmitusest separatistlikuks. Nüüd pandi rohkem rõhku ka taktikatele, mis ei hõlmanud endas vägivalda (kuigi see ei lakanud) näiteks koostöö valitsusega ning rahvusvaheliselt toetuse kogumine püüdes seeläbi teenida mainet kui kurdide legitiimne esindaja. Siinpuhul on murdepunktiks Öcalani kinnipidamine 1999. aastal. Viies rajasõltuvuslik protsess on natsionalismi tõus AKP juhitud valitsuses. Murdepunktiks on rahukõneluste läbikukkumine 2015. aastal. Selle tulemusena leidis AKP liitlase natsionalistlikus MHP-s, kelle toetuse saamiseks pidi kurdid kõrvale heitma ning omandama aina natsionalistlikumaid aateid.

2) **Hüpoteesid 1 ja 2.** Hüpotees 1 leidis kinnitust. Mõeldes tagasi murdepunktidele ja pöörates tähelepanu tabelile 10, on kurdide püüdlused laiemate õiguste ja/või omariikluse järele on alati olnud mingil määral seostatud vägivallaga. See ei tähenda, et iga üksik püüe on olnud vägivaldne, aga, et ajalooliselt on need olnud vägivaldsed (Sévres' järgsed ülestõusud, šeik Saidi ülestõus), mis on raamistanud seda, kuidas ka tulevasi katseid on riigi ja Türki üldsuse poolt tajutud. PKK esiletõus on süvendanud seda seost veel enam. Olukorra teeb veel keerulisemaks PKK ja kurdimeelsete parteide ebamäärane suhe. Rahumeelsete organisatsioonid kannavad nüüd samamoodi vägivalla varjundit oma võimetus/tahtmatuse tõttu end PKK-st selgelt lahutada. Riigi retoorikas on kurde puudutavates küsimustes alati olnud rõhk PKK-l ja vägivallal. Kurdid ei ole läbivalt suutnud oma eesmärki saavutada. Vägivald on tõhus moodus kuidas kurdide õiguste eest seisjate tegevust delegitimiseerida. Kuna kurdide katsed oma õiguseid laiendada on pea alati seostunud vägivallaohuga, on nende eesmärkide saavutamine seda ebatõenäolisem olnud.

Tabel 10. Kurdide poliitilise tegevuse kokkuvõttev tabel.

Periood	vahend	vägivaldsus	tulemus	eesmärk
1923-1960	(Traditsioonilised) ja ebatraditsioonilised poliitilised	(madal)-kõrge	Kurdide suurenenud rahulolematuse; kurdi ja türki natsionalismi tõus	-
1960-1987	(Traditsioonilised) ja ebatraditsioonilised poliitilised	Pigem madal - pigem kõrge - kõrge	Piirangud kurdide poliitilisele tegevusele; Riigi kasvanud vastupanu kurdi natsionalismile; Kurdi ja Türki natsionalismi kasv; Eriolukord Kagu-Türgis	-
1987-2002	(Traditsioonilised) ja ebatraditsioonilised poliitilised	Kõrge-(pigem madal)	1993. relvarahu läbikukkumine; ühepoolse relvarahu sisseseadmine	-
2002-2020	Traditsioonilised ja ebatraditsioonilised poliitilised	keskmine - (pigem kõrge)	Avalikkuse rahulolematuse "kurdi avanemisega" Vägivalla kasv; AKP-MHP liit; HDP liikmete arreteerimine	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud; () = esines vähem

Hüpotees 2 leidis samuti kinnitust. Türki Vabariigile on alati omane olnud mingil tasemel repressiivsus. Setsessionism ja vägivaldsus kurdide hulgas kasvas suurimaks aastatel, mil ka riigi repressiivsus oli kõrgeim (80ndad-90ndate algus). Riigi repressiivsus on suuresti kurdide vägivaldse vastupanu taga. 70ndatel kehtestatud piirangud põhjustasid kurdi äärmuslike rühmituste arvu kasvu ning 80ndate eriti kõrge repressiivsus viis peaaegu, et kodusõjani. Assimileerivad repressiivsed poliitikad ei suutnud ennetada ekstreemsemaid vastupanu vorme, vaid vastupidi, pigem soodustasid neid.

Tabel 11. Riigi poliitikate kokkuvõttev tabel.

Periood	vahend	repressiivsus	tulemus	eesmärk
1923-1960	Assimileerivad poliitikad	(Pigem madal)-kõrge	Lühiajaliselt vähem mässe; kurdi ja türki natsionalism kasv	-
1960-1987	Assimileerivad poliitikad	(Pigem madal)-kõrge	Äärmusluse, vägivalda, kurdi natsionalismi, setsessionismi kasv	-
1987-2002	Assimileerivad poliitikad	(keskmise)-kõrge	Äärmusluse, vägivalda kasv	-
2002-2020	Assimileerivad poliitikad	Pigem madal- (keskmise)	Varieeruv PKK vägivalda tase, kurdide pettumus AKP-s, avalikkuse kriitika	-

Allikas: autori koostatud. Sümbolite tähendus: - = ei saavutatud; () = esines vähem.

3) **Türki riigi määratlus suhetes selle vähemustega.** Türgit saab pidada Aktürki riigi režiimi kategooriate järgi selgelt nelja perioodi jooksul anti-etniliseks režiimiks. Kurdidel (ja ka teistel rahvusvähemustel) on võimalik karjääri teha ning riigis kõrgeid positsioone hoida, aga seda vaid juhul, kui nad loobuvad etniliste eripärade väljendamisest. Kurdi juured on olnud näiteks mitmetel kõrgetel kohtadel Türgi poliitikutel, nagu endisel rahandusministril Mehmet Şimşekil ja Turgut Özalil, kes on olnud nii peaminister kui ka president 80ndatel ja 90ndatel. See on pannud paljud kurdid dilemma ette, mis hõlmab endas sulandumist ja edu või oma kultuurilise eripära säilitamist ja teatud piiri sellele, mida on võimalik saavutada. Piirangute määr, mis riik etnilise mitmekesisuse avalikule, juriidilisele või institutsionaalsele väljendumisele on seadnud, on varieerunud, kuid need elemendid on alati eksisteerinud. Türgi on nelja perioodi lõikes omanud natsionaliseeriva riigi tunnuseid. Kurdid on end tajunud kui rahvusvähemust, kuigi mõnel ajal rohkem ja mõnel vähem. Natsionaliseerivuse tase tipnes 80ndate lõpus ja 90ndate alguses, mil riigi poliitikad olid olnud kõige repressiivamad, mille tõttu suurim osa kurde tundis teravat vastumeelsust riigile.

5. Kokkuvõte

Uurimistöö esitleb, kuidas riigi represseerivad poliitikad ei aita sel ekstreemsemaid vastupanu vorme (setsessionsim ja vägivaldsed ebatraditsioonilised poliitilised vahendid) ennetada ning kuidas rahvusvähemuse vägivaldne poliitiline tegevus omakorda aga riigi repressiivsust suurendab, ning seeläbi vähemuse eesmärgi saavutamist takistab. Samuti demonstreerib töö rajasõltuvate protsesside kauakestvat mõju Türgi-kurdi suhetes. Töö läbiviimiseks kasutati võrdlevat ajaloolist uurimust ja üksikjuhtumi analüüsi. Töö käigus jagati uuritav ajavahemik neljaks perioodiks vastavalt neile omastele nähtustele ning analüüsiti Türgi-Kurdi poliitilist tegevust. Enne uurimistöös käsitletud ajavahemiku täpsemalt analüüsimist, kaardistati aga Türgi ja kurdide tausta, et pakkuda töö kesksele analüüsile konteksti ning selgitati välja, mis on avaldanud osapoolte vahelisele suhtele kauakestvat mõju enne vabariigi loomet. Kurdide ja Türgi suhete keerukusele on panustanud juba Türgi iseseisvumise eelsed sündmused, nagu Sévres' rahuleping, mis aitas kurdidel luua arusaama endast kui rahvusvähemusest ja andis tõuke Türgis antietnilise režiimi kujunemisele. Kurdid ka ise on olnud ajalooliselt äärmiselt fragmenteeritud grupp, mille tõttu puudus neil enne Türgi riigi loomet ühtne poliitiline rinne, mille abil oleks neil olnud võimalik kas taotleda iseseisvat riiki või nõuda (veenvamalt) rohkemaid õiguseid osana Türgist. Türgit saab nelja perioodi lõikes pidada natsionaliseerivaks antietnilise režiimiga riigiks. Kymlicka definitsiooni järgi on see mitmerahvuseline riik.

Töös esitati kaks hüpoteesi. Hüpotees 1 väitis, et eesmärgi saavutamine on kergem kui vahendi vägivaldsus on madal. Hüpotees 2 väitis, et rahvusvähemuse ekstreemsemate vastupanu vormide ennetamine (setsessioon ja vägivaldsed ebatraditsioonilised poliitilised vahendid) on edukam kui riigi poliitikate repressiivsus on madal. Nelja perioodi lõikes on kurdide poliitilise tegevuse vahendid ja vägivaldsus varieerunud, kuid viimane on alati mingil määral sellele omane olnud. Riik on kasutanud läbivalt assimileerivaid poliitikaid ning represseerinud (kuigi samuti varieeruvale tasemel) kurde. Perioodil 1923-1960 oli olulisem sündmus šaik Saidi ülestõus (1925), mille tõttu kasvas nii türki kui kurdi natsionalism ning süvenes arusaama, mille järgi on kurdi identiteedi väljendamine julgeolekurisk. Hüpotees 1 ja 2 said kinnitust, kui kurdide vahendite vägivaldsus viis repressioonide kasvuni ning see omakorda ei suutnud pikas plaanis ennetada setsessionismi ja riigi-vastast vägivalda kurdide seas. Perioodil 1960-1987 oli nii kurdide poliitilises tegevuses kui ka riigi poliitikates rohkem

variatsioonid kui eelmises, kuid läbivalt kerkisid esile erinevad vasakpoolsed liikumised kurdide seas ning riigile olid omased sõjaväe suur sekkumine valitsemisse. Ka sel perioodil said hüpoteesid 1 ja 2 kinnitust. Repressioonide kasv viis selgelt ka setsessionismi ja vägivalda kasvuni. Vägivaldsus süvendas aga repressioone veel enam, millest tingituna, kasvas äärmuslus kurdide seas.

Perioodil 1987-2002 tipnes vägivaldne konflikt riigis, millele järgnesid esimesed (ebaõnnestunud) katsed pingeid maandada. Suurim muutus võttis aset 1999. aastal, millal arreteeritud Öcalan viis sisse muutuseid PKK ideoloogias ning vahendites ning samaaegselt kasvas Türgi võimalus liituda Euroopa Liiduga. Hüpoteesid 1 ja 2 said kinnitust, kui endiselt saatis kurdide püüdlusi laiemate õiguste saavutamiseks vägivald, ning riigi repressiivsus valmistas kurdide seas rahulolematust. Perioodil 2002-2020 oli tõenäosus, et konflikt saab lahendatud ja suhted paranevad, suurim. Kurdid kasutasid samuti traditsioonilisi poliitilisi vahendeid rohkem kui varem ning riigi repressiivsus langes. Rahu saavutamine ning kurdidele vastutulek ebaõnnestus, kui suhted osapoolte vahel lagunesid. Hüpoteesid said taas kinnitust, sest riigi repressiivsus ja kurdide vägivaldsus ei kadunud kuhugi, mis takistas osapoolte eesmärgi saavutamist, kuid samas näisi nende näitajate langus võimaldavat mingigi dialoogi teket. Kokkuvõttes ei ole kummalgi osapooltel õnnestunud oma eesmärgi saavutada ja Türgi-kurdi suhteid iseloomustab vägivald ja repressioonide suletud ring, kus üks süvendab teist. Keeruline ajalugu, mis endiselt mõjutab osapoolte vahelisi suhteid, pidurdab leppe protsessi, kui ei ole näha konkreetseid ja kauakestvaid muutuseid osapoolte poliitikates ja taktikates.

Lisaks on Türgi Vabariigi ajaloos tuvastatud viis rajasõltuvusliku protsessi millest tingituna on 1) Türgis kujunenud välja antietniline režiim, mis piirab kurdidel oma etnilist identiteeti väljendada 2) esinenud sõjaväe suur mõju valitsuse üle, mis omakorda on raamistanud kurdide taotlused laiemate õiguste järele julgeolekuriskina ja takistades avalikku debatti teemal 3) kasvanud äärmuslus ning setsessionism kurdide seas, tingituna kasvanud repressioonidest ning mõõdukat opositsiooni tekke takistamisest 4) võtnud aset muutus PKK ideoloogias, eesmärkides ja taktikates ning viimaks 5) natsionalism tõusnud AKP juhitud valitsuses, mille tõttu pole kurdide kaebusi endiselt riigis korralikult adresseeritud.

Kasutatud materjalid

- Aktürk**, Şener. 2011. "Regimes of Ethnicity: Comparative Analysis of Germany, the Soviet Union/PostSoviet Russia, and Turkey" *World Politics* 63 (1): 115-164.
- Akyol**, Mustafa. 2015. "Who killed Turkey-PKK peace process?" 4. august. *Al-Monitor*.
<https://www.al-monitor.com/originals/2015/08/turkey-syria-iraq-pkk-peace-process-who-killed-kurds.html> (külastatud 16. mai, 2021)
- Barkey**, Henry. 1998. "The People's Democracy Party (HADEP): The Travails of a Legal Kurdish Party in Turkey" *Journal of Muslim Minority Affairs* 18 (1): 129-38.
- Beggan**, Dominic M. 2006. "State Repression and Political Violence: Insurgency in Northern Ireland" *International Journal on World Peace* 23 (4): 61-90.
- Bengio**, Ofra. 2017. *The Kurds in a Volatile Middle East*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2017/02/MSPS130web.pdf> (külastatud 13. mai, 2021)
- Brubaker**, Rogers. 2001. "The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States" *Ethnic and Racial Studies* 24 (4):531-548.
- Brubaker**, Rogers. 1995. "National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe" *Daedalus* 124 (2): 107-132.
- Collier**, Ruth B. & **Collier**, David. 1991. *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*. Princeton: Princeton University Press.
- Constitutional Court of the Republic of Turkey**. 2019. "Constitution of the Republic of Turkey" <https://www.anayasa.gov.tr/en/legislation/turkish-constitution/> (külastatud 14. aprill, 2021)
- Constitution of the Turkish Republic**. 1961.
<https://www.anayasa.gen.tr/1961constitution-text.pdf> (külastatud 7. mai, 2021)
- Cornell**, Svante E. 2001. "The Kurdish Question in Turkish Politics." *Orbis* 45 (1).
- Cunningham**, Kathleen G. 2013. "Understanding strategic choice: The determinants of civil war and nonviolent campaign in self-determination disputes" *Journal of Peace Research* 50 (3): 291-304.
- Duran**, Aram E. & **Bellut**, Daniel. 2020. "Erdogan rival and former HDP head Demirtas

- fights from jail” 12. jaanuar. *Deutsche Welle*.
<https://www.dw.com/en/erdogan-rival-and-former-hdp-head-demirtas-fights-from-jail/a-51976869> (külastatud 16. mai, 2021).
- Eesti Keele Instituut.** 2015.
<http://termin.eki.ee/esterm/concept.php?id=1649&term=v%E4hemusrahvus>
 (külastatud 22. aprill, 2021)
- Eesti Keele Instituut.** 2009. “Eesti keele seletav sõnaraamat”
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=rahvusv%C3%A4hemus&F=M> (külastatud 22. aprill, 2021)
- Eesti Keele Instituut.** 2009a. “Eesti keele seletav sõnaraamat”
<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=v%C3%A4hemusrahvus&F=M> (külastatud 22. aprill, 2021)
- Eesti Vabariigi Põhiseadus.** 2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002> (külastatud 22. aprill, 2021)
- Encyclopeadia Britannica.** 2019. “Kurd” <https://www.britannica.com/topic/Kurd>
 (külastatud 6. mai 2021)
- Encyclopedia Britannica.** “Kurdish settlements in Southwest Asia”
<https://www.britannica.com/topic/Kurd#/media/1/325191/6304> (külastatud 6. mai 2021)
- Encyclopedia Britannica a.** “Turkey - Political developments 1970s to ‘90s”
<https://www.britannica.com/place/Turkey/Political-developments-1970s-to-90s>
 (külastatud 7. mai, 2021)
- Ercan,** Harun. “Talking to the ontological other: armed struggle and the negotiations between the Turkish state and the PKK” *Dialectical Anthropology* 37, (1): 113-122.
- Erder,** Necat. 2002. *Türkiye’de Siyasi partilerin Yandaş/Seçmen Profili (1994-2002)*.
 Istanbul: Tüses Yayınları.
<http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/Turkiyede%20siyasi%20partilerin%20yandas%20secmen%20profili%201994-202.pdf> (külastatud 11. mai, 2021)
- Fioretos,** Orfeo, **Falleti,** Tulia G. & **Sheingate,** Adam. 2016. “Historical Institutionalism in Political Science” *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*, toim. Fioretos, Orfeo, Falleti, Tulia G. & Sheingate, Adam. Oxford: Oxford University Press, 3-50.
- Gerring,** John. 2004. “What Is a Case Study and What Is It Good for?” *American Political Science Review* 98 (2): 341-354.

- Gunter**, Michael M. 2004. "The Kurdish Question in Perspective" *World Affairs* 166 (4): 197-205.
- Gunter**, Michael M. 2000. "The Continuing Kurdish Problem in Turkey after Öcalan's Capture" *Third World Quarterly* 21 (5): 849-869.
- Hechter**, Michael- 1992. "The Dynamics of Secession" *Acta Sociologica* 35 (4): 267-283.
- Human Rights Watch**. 2020. "Turkey: Opposition Politicians Detained for Four Years" 19. november.
<https://www.hrw.org/news/2020/11/19/turkey-opposition-politicians-detained-four-years> (kūlastatud 16. mai, 2021)
- Hurriyet Daily News**. 2020. Turkey issues arrest warrants for 82 including HDP members over 2014 incidents" 25. september.
<https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-to-arrest-82-including-hdp-members-over-2014-incidents-158576> (kūlastatud 16. mai, 2021)
- Hurriyet Daily News**. 2015. "What more do Kurds want, Erdoğan asks" 15. märts.
<https://www.hurriyetdailynews.com/what-more-do-kurds-want-erdogan-asks-79720> (kūlastatud 16. mai, 2021)
- İçduygu**, Ahmet & **Kaygusuz**, Özlem. 2004. "The Politics of Citizenship by Drawing Borders: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey" *Middle Eastern Studies* 40 (6): 26-50.
- Keyman**, Emin F.. 2010 "Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and its Limits" *Constellations* 17 (2): 312-27.
- Kurban**, Dilek. 2020. *Limits of Supranational Justice. The European Court of Human Rights and Turkey's Kurdish Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kymlicka**, Will. 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Lahdili**, Nadia. 2018. "Sheikh Said Rebellion (1925): The Controversy between Nationalist & Religious Motivations" *International Journal of Humanities and Social Science Invention* 7 (5): 13-19.
- Lustick**, Ian S., **Miodownik**, Dan, & **Eidelson**, Roy J. 2004. "Secessionism in multicultural states: does sharing power prevent or encourage it?" *The American Political Science Review* 98 (2): 209–229.
- O'Connor**, Francis. 2017. *The Kurdish Movement in Turkey Between Political Differentiation and Violent Confrontation*. Peace Research Institute Frankfurt
https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_publikationen/prif147.pdf (kūlastatud 12.

- mai, 2021)
- Olson**, Robert. 2000. "The Kurdish Rebellions of Sheikh Said (1925), Mt. Ararat (1930), and Dersim (1937-8): Their Impact on the Development of the Turkish Air Force and on Kurdish and Turkish Nationalism" *Die Welt des Islams* 40 (1): 67-94.
- Olson**, Robert W. & **Tucker**, William F. 1978. "The Sheikh Sait Rebellion in Turkey (1925): A Study in the Consolidation of a Developed Uninstitutionalized Nationalism and the Rise of Incipient (Kurdish) Nationalism" *Die Welt des Islams* 18 (¾): 195-211.
- Ozkirimli**, Umut. 2014. "Multiculturalism, recognition and the "Kurdish question" in Turkey: the outline of a normative framework" *Democratization* 21 (6): 1055-1073
- Pfeffer**, Daniel. 2014. "The integration of groups" *Ethnicities* 14 (3): 351-370.
- Resch**, Eva M. *Syria's Impact on the Kurdish Peace Process in Turkey*. Istituto Affari Internazionali (IAI).
<https://www.iai.it/en/pubblicazioni/syrias-impact-kurdish-peace-process-turkey>
 (külastatud 16. mai, 2021)
- Robbins**, Philip. 1993. "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue" *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)* 69 (4): 657-676.
- Rohlfing**, Ingo. 2012. "what is the relation between comparative historical analysis and 'ordinary' case studies?" *European Political Science* 12 (1): 16-19.
- Rubin**, Michael. 2016. *Kurdistan Rising? Considerations for Kurds, Their Neighbors, and the Region*. American Enterprise Institute <https://www.aei.org/kurdistan-rising/>
 (külastatud 6. mai, 2021)
- Saeed**, Seevan. 2020. "The Kurds in Middle Eastern Politics: A Historical Survey" *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 14 (2): 288-300.
- Somer**, Murat. 2004. "Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context, and Domestic and Regional Implications" *Middle East Journal* 58 (2): 235-253.
- Stephan**, Maria J. & **Chenoweth**, Erica. 2008. "Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict" *International Security* 33 (1): 7-44.
- T. C. Resmi Gazete**. 1934. "Iskan kanun" 21. juuni
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> (külastatud 6. mai, 2021)
- Toktamis**, Kumru F. & **David**, Isabel. 2018. "Repression and resistance – fragments of Kurdish politics in Turkey under the AKP regime" *Turkish Studies* 19 (5): 661-670.
- Tunçay**, Mete. 2021. "Kemalism"
<http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0440> (külastatud 14. aprill, 2021)

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi.** 2020. "Anayasa"
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> (külastatud 14. aprill, 2021)
- Van Evera, Stephen.** 1997. *Guide to methods for students of political science*. Ithaca: Cornell University Press.
- Vähemusrahvuse kultuuriautonomoomia seadus.** <https://www.riigiteataja.ee/akt/182796>
(külastatud 22. aprill, 2021)
- Woods, John R.** "Secession: A Comparative Analytical Framework" *Canadian Journal of Political Science* 14 (1): 107-134
- Ünal, Mustafa C.** 2016. "Is it ripe yet? Resolving Turkey's 30 years of conflict with the PKK" *Turkish Studies* 17 (1): 91-125.
- Yavuz, M. Hakan.** 2001. "Five stages of the construction of Kurdish nationalism in Turkey" *Nationalism and Ethnic Politics*, 7 (3): 1-24.
- Yeğen, Mesut.** 2004. "Citizenship and Ethnicity in Turkey" *Middle Eastern Studies* 40 (6): 51-66.
- Yeğen, Mesut.** 1999. "The Kurdish Question in Turkish State Discourse" *Journal of Contemporary History* 34 (4): 555-568.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna-Mari Yaşar (49610290837)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Fragmenteerunud rahvusvähemuse suhted natsionaliseeriva riigiga:

Türgi riiklikud poliitikad ja kurdid perioodil 1923-2020” (*Fragmented*

national minority’s relations with a nationalizing state: Turkish

state policies and the kurds during the period 1923-2020),

mille juhendaja on Alar Kilp

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 17.05.2021

Anna-Mari Yaşar